

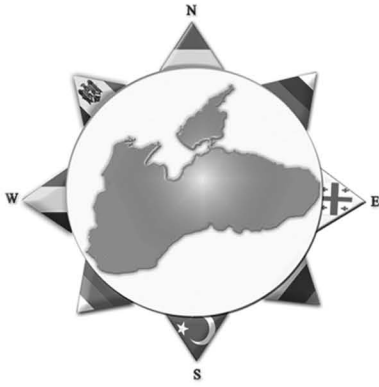

ЧОРНОМОРСЬКА СИНЕРГІЯ

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ОДЕСА - СТАМБУЛ
21-23 ЖОВТНЯ 2007 р.

ФОНД КОНРАДА АДЕНАУЕРА • ФУНДАЦІЯ ПАУСІ • ОДЕСЬКА МІСЬКА РАДА
ДЕЛЕГАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ В УКРАЇНІ
МІЖНАРОДНИЙ ФОНД «ВІДРОДЖЕННЯ»

ЧОРНОМОРСЬКА СИНЕРГІЯ

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ОДЕСА - СТАМБУЛ
21-23 ЖОВТНЯ 2007 р.

ФОНД КОНРАДА АДЕНАУЕРА • ФУНДАЦІЯ ПАУСІ • ОДЕСЬКА МІСЬКА РАДА
ДЕЛЕГАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ В УКРАЇНІ
МІЖНАРОДНИЙ ФОНД «ВІДРОДЖЕННЯ»

ЧОРНОМОРСЬКА СИНЕРГІЯ

**Матеріали міжнародної конференції
Одеса – Стамбул, 21-23 жовтня 2007**

Укладачі:

Андре Древеловські
Майк Маттес

Опубліковано:

Фондом Конрада Аденауера
Польсько-українською фундацією співпраці (ПАУСІ)
Одеською міською Радою
Представництвом Європейської Комісії в Україні

Київ 2007

Чорноморська синергія,
Матеріали міжнародної конференції
Одеса – Стамбул, 21-23 жовтня 2007
Укладання тексту: Андре Дрелеловські та Майк Маттес

Опубліковано Фондом Конрада Аденауера,
Польсько-українською фундацією співпраці (ПАУСІ)
Одеською міською Радою
Представництвом Європейської Комісії в Україні

Цю публікацію здійснено за фінансової підтримки
Представництва Європейської Комісії в Україні

© автори конкретних статей
Фонд Конрада Аденауера, Київ, 2007

Фонд Конрада Аденауера, Київський офіс
вул. Шовковична, 10/4
01021 Київ, Україна
Тел. (+38 044) 492 74 43, 253 75 04
Факс (+38 044) 253 75 04, 492 74 43
e-mail: konrad@adenauer.kiev.ua
www.kas.de/ukraine

Ніко Ланге / Ян Пекло

Від організаторів

Після нашої досить незвичної конференції з Чорноморської синергії на кораблі з Одеси до Стамбулу ми зараз знову маємо твердий ґрунт під ногами. Напружена та стимулююча атмосфера дискусії, найбільш цікаві офіційні та неформальні розмови і наш тріумфальний в'їзд у Босфор, безумовно, залишаться у нашій пам'яті надовго.

Коли у квітні 2007 року Європейська Комісія опублікувала документ для обговорення щодо Чорноморської синергії з метою започаткування нової ініціативи співпраці Європейського Союзу у Чорноморському регіоні, ми як організатори відчували необхідність проведення подібної конференції, для подальшої розробки цієї досить обіцяючої ідеї.

Наші очікування виправдалися. Хоча конференція була організована протягом кількох місяців, уперше ключова група видатних експертів Чорноморського регіону взяла участь у такій події. Як призналися нам учасники - політики, вчені і представники громадянського суспільства, - конференція «Чорноморська синергія-2007» дала їм поглиблені знання про перспективи співпраці та перешкоди у регіоні, чіткіше окреслену картину проблем, а також перший погляд на подальший стратегічний розвиток концепції. Ми вважаємо, що закладено підвалини розбудови на наступні місяці та роки.

Ніко ЛАНГЕ / Ян ПЕКЛО – Від організаторів

Ця публікація поєднує низку думок різних авторів, що належать до групи науковців-експертів або групи посадових осіб, політиків та керівників. Хотіли би ще раз висловити подяку усім, хто брав участь у наших спільних зусиллях на «Південній Пальмірі», а особливо подякувати авторам цієї книги за їх внесок.

Ніко Ланге

Директор української програми і Представництва
Фонду Конрада Аденауера у Києві

Ян Пекло

Директор Польсько-української фундації співпраці ПАУСІ

Київ, грудень 2007

Ієн Боуг

Вітання від імені Європейської Комісії

Дуже приємно знову повернутися до Одеси. Ми – Представництво Європейської Комісії – багато працювали разом з органами влади Одеси. Ми організували з ними досить успішний День Європи у 2005 році. Мабуть, найуспішніший і найбільш резонансний проект – це Місія ЄС з надання прикордонної допомоги, що має свою штаб-квартиру тут, в Одесі, і з якою ми завжди відмінно співпрацювали. Єдине, за чим я сумую, - так це неможливість скористатися усіма запрошеннями приїхати до вас. Я щиро вдячний організаторам цього семінару за виявлену ініціативу. Це була надзвичайно креативна ідея організувати семінар відразу після опублікування документу Комісії.

Коли я прибув до Одеси вперше, я був надзвичайно вражений – я би сказав, дещо здивований, – побачити, до якої міри місто і Одеська область контактували з групами і організаціями Європейського Союзу. Я вважаю це дещо символічним, що лежить в основі Чорноморської синергії. Слово «синергія» є цікавим. Не думаю, що бачив це слово, використаним у назві політики Євросоюзу, і вважаю, що воно було спеціально вибране, тому що стосовно Чорного моря Європейський Союз не висуває, - як це нерідко відбувається у його стосунках з іншими частинами світу, - цілковито нову політику з повним новим набором пропозицій для установ, дій, діяльностей та

бюджетів. Що ми пропонуємо у синергії – у розумінні цього слова – це побудову на вже існуючому і приведення усього цього до логічного цілого. Зараз Євросоюз за своїм характером підтримує регіональні угруповання у цілому світі. Будь-яка група країн, що висловлює бажання об'єднатися і працювати разом, одержує, рано чи пізно, підтримку від Євросоюзу. Попередній президент Єврокомісії казав, що регіональні угруповання є найкращим способом займатися глобалізацією. Неможливо мати справу з глобалізацією через поодинокі незалежні країни. Регіональні угруповання, побудовані на регіональних інтересах та спроможностях, є досить добрим трампліном для вирішення проблем, пов'язаних з глобалізацією.

З країнами Чорноморського регіону Європейський Союз вже має, я би сказав, конкретні й у багатьох відношеннях привілейовані стосунки. Це можна сказати про Туреччину, яка зараз домовляється про членство у ЄС. Ми маємо країни Європейської політики добросусідства. Ми маємо стратегічне партнерство з Росією і, безумовно, ми маємо дві країни-члени з кордонами, що проходять Чорним морем. Отже, Європейський Союз має границю вздовж узбережжя Чорного моря, чого не було раніше. Думаю, доречно тут згадати, що хоча з 1 січня 2007 року ми маємо дві нові країни-члени Європейського Союзу, що входять до Чорноморського басейну, вони не є причиною політики ЄС щодо Чорного моря. Безумовно, це додатковий стимул для отримання їхніх знань, які будуть надзвичайно корисними для нас, однак, це не просто тому, що ми зненацька прокинулися і вирішили мати політику щодо Чорного моря. У минулому таке саме відбувалося з Південною Америкою: той факт, що Іспанія і Португалія увійшли до Європейського Союзу, спонукав розвиток наших стосунків з Південною Америкою, однак, це була не єдина причина.

Для Європейського Союзу логічно мати політику стосовно Чорного моря. Чорне море розташовано у стратегічній зоні на перехресті Європи, Центральної Азії та Близького Сходу. На-

шою метою є, перш за все, розбудова стосунків, які ми маємо з окремими країнами, та шляхів, якими ці стосунки будуть розвиватися. Майже одночасно з написанням нашого документу про Чорноморську синергію ми підготували документ з укріплення Європейської політики добросусідства, який був іспитом подальшого просування у Європейській політиці добросусідства. Оскільки ми є тут, в Україні, варто зауважити, що Україна вже виконала або у процесі виконання багатьох, якщо не усіх речей, які ми пропонували для укріплення політики добросусідства. Отже, насправді Україна, незважаючи на її досить відомі сумніви щодо Європейської політики добросусідства як засобу встановлення відносин між Україною та ЄС, фактично дуже добре скористалася політикою добросусідства і думаю, продовжуватиме це робити.

Нашою метою також є розбудова різноманітних існуючих установ для вирішення питань Чорноморського басейну. Існує Організація чорноморської економічної співпраці, Бакинський процес, таке явище, як TRACECA – програма ЄС з організації транспортного коридору Європа-Кавказ-Азія, INOGATE – проєкт Єврокомісії з енергетики. Ми також розглядатимемо такі галузі, як риболовство, екологію, наукову й технічну співпрацю, розширення чорноморської торгівлі. Ми проводитимемо переговори щодо угод про вільну торгівлю з нашими сусідь-партнерами, починаючи з України, і це забезпечить міцний стимул розвитку торгівлі у регіоні. Цікава річ регіональних угруповань, з якою ми стикаємося: торгівля між ними та ЄС зазвичай набагато більша, ніж торгівля між країнами всередині регіону. Важливо розвивати торгівлю між країнами цього регіону.

Це саме стосується і засобів зв'язку. Зазвичай набагато легше прилетіти з однієї країни до Парижу чи Лондону, ніж з однієї країни до сусідньої у регіоні. Це таке питання, за яке ми повинні взятися енергійно. Ми повинні об'єднати країни цього регіону в регіональній мережі зв'язку, енергетики, транспорту,

приєднати їх до існуючих мереж Євросоюзу та тих, що створюються. Ми також повинні сприяти тому, що ми називаємо «обміном між народами», зокрема, починаючи з обміну між професорсько-викладацьким складом і студентами вищих навчальних закладів, який спрямований на створення співпраці, взаєморозуміння та подолання перешкод.

Ясар Якіс

Вплив енергетики та заморожених конфліктів на співпрацю у Чорноморському регіоні

Вступ

Роль, яку Чорне море може відігравати у міжнародній політиці, виходить за обмежену географічну зону прибережних держав. Його роль простягається до Євроатлантичних відносин. Вона може вплинути на баланс сил у Кавказькому регіоні, включаючи такі країни, як Вірменія та Азербайджан, що не межують з Чорним морем. Вона також може справити вплив на рівновагу сил і на Близькому Сході. До того ж Чорноморська географічна зона, яку фактично ігнорували під час холодної війни, зараз вважається невід'ємною частиною оновленої Європи.

Чорне море суттєво для ЄС з кількох причин: воно є важливим обхідним шляхом для постачання енергоносіїв, і воно оточено точками заморожених конфліктів. І що найважливіше, - це регіон величезного потенціалу співпраці.

1. Чорне море як обхідний шлях для енергоносіїв

Пошук альтернативного шляху для енергоносіїв, що споживають країни ЄС, прискорився зі збоєм у постачанні газу з

Росії до Білорусі у січні 2004 року та в Україну у січні 2006 року. Це спричинило подальший збій у постачанні газу до країн ЄС.

Більш наближений погляд на теперішній стан з постачанням дасть уяву про вагомість цього питання. Якщо ми проведемо лінію з півночі на південь у східній частині Чорного моря, 70% світових енергоресурсів опиняться на сході від цієї лінії, а основні країни-споживачі на заході. У 2006 році ЄС отримав від Російської Федерації 400 мільйонів метричних тон нафти, еквівалентної вуглеводням, або майже 1/3 споживання ЄС до 2007 року (коли ЄС нараховував 25 країн). Існуючі тенденції означають, що у 2030 році ЄС буде імпортувати 70% своїх енергоресурсів, у порівнянні з теперішніми 50%.

Документ під назвою *«Дорожня карта для спільного економічного простору»*, схвалений на саміті ЄС-Росія у травні 2005 року, містить перелік загальних заяв, однак нечітко висловлюється стосовно окремих конкретних дій, що їх необхідно вжити.

Угода про партнерство і співпрацю між ЄС та Росією закінчується наприкінці 2008 року. За відсутності широкої співпраці спільнот, Росія може вирішити співпрацювати з країнами-членами ЄС на двосторонній основі. Ми не можемо сказати, чи це станеться. Однак, якщо і станеться, наслідки такої співпраці нелегко оцінити.

На додаток до цих невизначеностей басейн Каспійського моря вимальовується як важливе джерело енергоносіїв - нафти та природного газу. Забезпечення поставок енергоресурсів вимагає диверсифікації як маршрутів постачання, так і джерел енергетики.

Збої з постачанням газу у 2004 та 2006 роках змусили Російську Федерацію шукати обхідні шляхи доставки свого газу. Це

також підштовхнуло країни-отримувачі до різностороннього розвитку джерел і шляхів енергопостачання.

В результаті цих подій значимість Чорноморського басейну як обхідного шляху стала помітною. І саме Чорне море та території її прибережних країн використовуються як шляхи поставок. Нафтоналивні танкери перевозять на західні ринки величезні об'єми нафти Чорним морем і протоками Туреччини. На додаток до танкерних перевезень, у регіоні є існуючі та майбутні нафто- і газопроводи:

- a) Газопровід з Росії до Туреччини, що проходить через Україну, Молдову, Румунію і Болгарію, експлуатується з 1988 року. Спочатку його потужність складала 8 мільярдів м³ газу на рік. У 1996 році потужність збільшилася до 14 мільярдів м³/рік.
- b) Газопровід під назвою «*Блакитний потік*» перетинає Чорне море. Цей трубопровід, прокладений по дну моря, має потужність 16 мільярдів м³/рік. Його шельфова частина простягається на 3996 км – з точки на південь від Новоросійська у РФ до турецького порту Самсун на Чорному морі.
- c) Здається, йдуть переговори про перевезення нафти-сирцю танкерами з російського порту Новоросійськ до болгарського порту Бургас, а далі перекачку її до грецького порту Олександрополіс для подальшої відправки отримувачам у Західній Європі.
- d) Нафтопровід Баку-Тбілісі-Джейхан (Туреччина): введений в експлуатацію у 2006 році, перекачує 1 мільйон барелів нафти-сирцю на день, тобто, 50 мільйонів тон на рік.
- e) Нафтопровід Кіркук (Іран)–Джейхан (Туреччина): має потужність 1.5 мільйонів барелів на день. Введений в експлуатацію десятиріччя тому, він продовжував працювати

під час Іракської війни, незважаючи на часті збої з-за вибухів на Іракській території.

- f) Газопровід Баку-Тбілісі-Ерзурум (Туреччина) введений в експлуатацію у липні 2007 року і має пропускну потужність 6.6 мільярдів м³ газу на рік.
- g) Газопровід Іран-Ерзурум (Туреччина) працює з 2005 року і транспортує до Туреччини 10 мільярдів м³ газу на рік.
- h) Єгипетський газопровід вже досяг сирійського міста Хомс і буде прокладений далі до Туреччини. Залишилося ще 230 км до Турецького кордону.
- i) Коли в Іраку стабілізується політична і військова ситуація, можна буде прокласти газопровід з багатих газом північних провінцій Іраку до національних газорозподільних систем Туреччини, а звідти – потенційним отримувачам газу на Заході.
- j) Усе це вхідні газо- та нафтопроводи до Туреччини. Що стосується вихідних трубопроводів з Туреччини, у листопаді 2007 року буде відкрито газопровід між Туреччиною та Грецією, максимальною потужністю 11 мільярдів м³/рік. Спочатку Греція купуватиме 700 мільйонів м³ газу на рік, а у наступні роки збільшить закупівлі до 3 мільярдів м³/рік. 8 мільярдів кубометрів, що залишилися, будуть транспортуватися до Італії. Газопровід перетинатиме турецько-грецький кордон, йтиме до північної Греції, а з грецького порту Ігуменіца через Адріатичне море до Італії.
- k) Ще один проект під назвою «Набукко» знаходиться на стадії планування. Він транспортуватиме природний газ з Туреччини до Австрії через Болгарію, Румунію та Угорщи-

ну. Потужність газопроводу може складати 32 мільярди м³/рік.

Стабільність і безпека регіону, охопленого такою кількістю трубопроводів та морських шляхів, є, безумовно, дуже важливими для ЄС. Тому енергетичні масштаби Чорноморського регіону є більш значущими, ніж багато інших вимірів.

2. Заморожені конфлікти

Басейн Чорного моря містить кілька зон конфліктів. Вже стало традицією називати їх *замороженими конфліктами*, хоча деякі з них цілковито не заморожені і розгораються знов час від часу.

Чотири заморожені конфлікти мають загальні риси, як-от: по перше, усі вони виникли у результаті розпаду Радянського Союзу, по-друге, усі вони знаходяться на територіях колишнього Радянського Союзу і по-третє, основним учасником цих конфліктів є Російська Федерація.

2.1 Придністров'я

Придністровська Республіка, що відкололася від Молдови, утворилася під час розпаду Радянського Союзу. Території Молдови, розташовані на лівому березі річки Дністер, були заселені, у своїй більшості, російськомовним населенням, а населення правого берегу Дністра, що проживало у самій Молдові, розмовляло на молдавській мові та ототожнювало себе великою мірою з сусідньою Румунією. Це лякало російськомовне населення Молдови, що проживало на лівому березі Дністра і відчувало більш сильну відданість Москві. В резуль-

таті, вони проголосили незалежність у 1990 році. Жодна країна не визнає незалежність Придністровської Республіки.

Сталість цієї території як незалежної держави сумнівна без дипломатичного визнання міжнародною спільнотою. Її приєднання до далекої Російської Федерації є і непростою, і недоцільною справою. І все ще не видно рішення, яке б задовольнило і Російську Федерацію, й усю іншу міжнародну спільноту.

2.2 Південна Осетія

За радянських часів Південна Осетія була автономною областю Грузії. Зараз її більшу частину контролює визнаний *де-факто* уряд незалежної Південно-Осетинської Республіки, яку не визнає жодна країна.

Припинення вогню контролюють домінуючі російські збройні сили, чий нейтралітет час від часу ставиться під питання. Однак, ЄС не виявляє завзяття розділяти або перевернути від російських військ завдання з моніторингу.

У квітні 2007 року уряд Грузії створив для цієї території з населенням у 70,000 жителів тимчасову адміністративну одиницю (*тимчасове адміністративне утворення Південної Осетії*). Її очолюють етнічні осетини, і це дасть можливість Грузії управляти регіоном за допомогою місцевих очільників, а також вести переговори з владою Осетії стосовно кінцевого статусу цієї території.

6 грудня 2006 року Рада міністрів ОБСЄ у Люблянні прийняла резолюцію на підтримку мирного плану Грузії, що був у подальшому відхилений визнанням *де-факто* урядом Південної Осетії. Можна лише здогадуватися, що осетинська влада не може жити без підтримки Росії.

2.3 Абхазія

Абхазія визнана як автономна республіка Грузії. Її населення зменшилося з 550,000 у 2002 році до 190,000 у 2007 році. Абхазці складають лише 18% населення. Сепаратистський рух Абхазької етнічної меншини проголосив незалежність від Грузії у 1992 році. Збройний конфлікт виник у 1992 та 1993 роках між *фактично* незалежним утворенням і Грузією. За військової допомоги російської армії абхазці змусили грузинську армію відступити, що призвело до етнічної чистки та масової втечі грузинського населення з території Абхазії.

Складний характер конфлікту та регіону можна спостерігати на факті підтримки Абхазії Росією, однак, Абхазія отримує також допомогу і від чеченських бойовиків, своїх союзників, які в той же час є заклятими ворогами росіян. Ще більш дивним є те, що чеченці, які допомагають сепаратистам Абхазії, покращили свої стосунки з Грузією до такої міри, що Російська Федерація звинуватила Грузію у дозволі на надання чеченським бойовикам притулку у Панкійській ущелині, яку контролює Грузія у Південній Осетії.

У 1994 році досягнута домовленість про припинення вогню, за яким ведуть нагляд переважні за чисельністю російські війська. Спір щодо суверенітету ще далекий від вирішення. Законний уряд Абхазії контролює менше 17% території, решта знаходиться під контролем сепаратистського уряду за підтримки Росії.

Російська Федерація надає різні види допомоги абхазцям з метою наблизити їх до Росії.

Південно-осетинський та абхазький конфлікти справляють негативний вплив на стосунки між Російською Федерацією та Грузією.

2.4 Нагірний Карабах

За радянських часів цей географічний регіон був областю у складі території Республіки Азербайджан. Його населення сягає 190,000 чоловік. Офіційно це частина Республіки Азербайджан. Нагірний Карабах проголосив незалежність 10 грудня 1991 року, однак, не визнаний жодною країною, включаючи Вірменію. Проте, Вірменія не визнає його і у складі Азербайджану, стверджуючи, що регіон проголосив незалежність у той самий час, коли Азербайджан став незалежною державою, а отже, обидві є рівноправними державами-спадкоємцями Радянського Союзу.

Цей підхід суперечить кільком міжнародним резолюціям:

- Три Резолюції Ради Безпеки ООН (853, 874 і 884) та дві Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 49/13 та 57/298 звертаються до Нагірного Карабаху як до «*регіону Азербайджану*».
- Резолюція Ради Європи відмічає, що «*територія Азербайджану включає Нагірно-Карабахський регіон*». Інша резолюція Ради Європи говорить, що «*значні частини території Азербайджану все ще окуповані вірменськими військами*». Резолюція далі говорить, що «*окупація іноземної території державою-членом становить серйозне порушення зобов'язань цією державою як члена Ради Європи*».
- ЄС проголосив, що «*він не визнає незалежності Нагірного Карабаху. Європейський Союз не може вважати легітимними «президентські вибори», призначені на 11 серпня 2002 року у Нагірному Карабаху*».
- Державний Департамент США опублікував звіт, у якому зазначив, що «*Вірменія продовжує окупацію азербай-*

джанської території Нагірного Карабаху і семи навколишніх територій Азербайджану».

Незважаючи на неоднозначну позицію усіх основних міжнародних організацій, жодного конкретного кроку не вжито для розв'язання конфлікту. Азербайджан неухильно просувається вперед на шляху свого становлення як багата на нафту країна, що буде здатна виділяти більше коштів на оборону. Тому, якщо ми припустимо, що Вірменії прийдеться рано чи пізно залишити окуповані азербайджанські території, затримка з вирішенням конфлікту може тим більше ускладнити цей крок для Вірменії.

Нагірний Карабах є серцевиною конфлікту, однак, він має більше наслідків: вірменські війська займають сім провінцій у самому Азербайджані, і один мільйон азербайджанців, або одна п'ята населення, виселені зі своїх домівок і перетворилися на внутрішньо переміщених осіб.

Без підтримки Росії Вірменія не здатна утримати цю окупацію. У 2006 році Росія видала *Велику Енциклопедію* у 63 томах, яка описує Нагірний Карабах як незалежне утворення, що «історично» належить вірменам. Це подібно твердженню, що території між Москвою та Чорним морем «історично» належать Золотій Орді.

Кожний з вище перелічених заморожених конфліктів окреслений різними параметрами. Рішення, що підходить до одного, може не підходити до іншого. Однак, можна сказати, що: 1) політична воля основних учасників недостатньо сильна, щоби поставити ці конфлікти на перше місце порядку денного; 2) не можна очікувати прогресу у вирішенні цих конфліктів без співпраці з Російською Федерацією.

3. Чорне море як зона співпраці

Роль Чорноморського регіону як енергетичного коридору та території заморожених конфліктів робить його важливим з військової точки зору, однак він також пропонує величезний потенціал для співпраці як у військовій, так і у економічній галузях.

3.1 Важливість регіону з військової точки зору

Після того як дві прибережні країни Чорного моря вступили до НАТО та ЄС, безпека та стабільність регіону стали одночасно і євроатлантичним питанням. Інші події, як-от: 11 вересня, війна в Іраку та іранська програма збагачення урану зробили регіон ще більш значущим. Що стосується безпеки, ми можемо говорити скоріше про ризики, ніж про загрози у Чорноморському регіоні. Прибережні країни здатні подолати ці ризики. Існують дві місцеві ініціативи, що звертаються до цих ризиків: *БЛЕКСІФОР* та *Операція «Чорноморська гармонія»*. Ці ініціативи ґрунтуються на двох основних принципах:

- Кінцевою метою ініціатив є залучення усіх прибережних країн Чорного моря.
- Морська безпека регіону повинна бути додатковою до Євроатлантичної системи безпеки, тому що морська безпека неподільна.

Ці дві ініціативи визнані зараз головними постачальниками засобів безпеки у приморській зоні Чорного моря.

3.1.1 БЛЕКСІФОР

БЛЕКСІФОР походить з турецької ініціативи (Чорноморська оперативна група зі співпраці ВМС) і був створений у 2001 році за участю усіх прибережних країн. Має на меті сприяти дружбі, добросусідським відносинам та взаєморозумінню у регіоні через розвиток співпраці та оперативної сумісності ВМС прибережних країн. Діяльність та завдання БЛЕКСІФОР коливаються від боротьби з тероризмом до пошуково-рятувальних робіт, гуманітарної допомоги, захисту довкілля, заходів обліку мін, візитів доброї волі та будь-яких інших завдань, про які буде домовлено усіма сторонами.

Усі прибережні держави Чорного моря мають спільне розуміння, що безпека на Чорному морі є життєво важливою для них, і тому вони повинні нести основну відповідальність за підтримку миру і стабільності у регіоні шляхом залучення своїх спільних ресурсів та можливостей. БЛЕКСІФОР є наявним інструментом, який може бути використаний для виконання цього завдання.

Зараз БЛЕКСІФОР перебуває у процесі трансформації з метою кращого реагування на нові ризики безпеки.

3.1.2 Операція «Чорноморська гармонія»

Цю ініціативу першою започаткувала Туреччина як національну операцію із запобігання, підбивання й попередження загрози тероризму та забороненої торгівлі зброєю масового знищення, засобами її доставки, а також суміжними матеріалами на Чорному морі. Операція зараз відкрита для усіх чорноморських країн. Російська Федерація і Україна вже приєдналися до операцій *чорноморської гармонії*. Метою цих дій є:

- демонстрація військово-морської присутності;

- обмін інформацією про підозрілі торговельні судна;
- проведення розвідувальних операцій та
- відслідковування або переслідування підозрілих торговельних суден.

Операція включає постійне патрулювання сторожових кораблів та патрульних катерів у попередньо визначених районах спостереження Чорного моря. Гвинтокрили, підводні човни, патрульні літаки базової авіації та судна берегової охорони допомагають у цій діяльності.

Операція *чорноморської гармонії* проводиться у співпраці з існуючою *операцією активних зусиль* НАТО у Середземному морі.

Крім цієї діяльності у 2006 році відбулася зустріч у Стамбулі за участю командуючих берегової охорони прибережних країн. Під час зустрічі було підписано документ *«Договір про форум співпраці чорноморської берегової охорони та прикордонної служби»*.

Ще одну ініціативу започатковано Болгарією. Це створення закладу під назвою *«Координаційно-інформаційний центр чорноморських кордонів»*. Центр, заснований у Бургасі у 2003 році, має на меті здійснення заходів морської безпеки берегової охорони прибережних держав.

3.1.2.1 Монтреська Конвенція

Міжнародна Конвенція, підписана у 1936 році у Монтре, Швейцарії, обмежує тоннаж військових суден з неприбережних країн, дозволений для пересування Чорним морем. Положення цієї Конвенції не повинні тлумачитися як перешкода співпраці з країнами, що не мають виходу до Чорного моря. Скоріше, це означає збереження військового балансу заради

стабільності у Чорному морі. Резюме найважливіших положень, що обмежують тоннаж військових суден держав, які не мають виходу до Чорного моря:

- Сумарний тоннаж суден нечорноморських держав не повинен перевищувати 30,000 тон.
- Ця верхня межа може бути збільшена до 45,000 тон у випадках, коли тоннаж суден однієї з прибережних держав перевищує принаймні на 10 тон тоннаж радянського флоту у Чорному морі (посилання на радянський флот сформульоване як «тоннаж наймогутнішого флоту на час підписання цієї Конвенції»).
- Дозволений тоннаж будь-якої однієї нечорноморської держави у Чорному морі повинен обмежуватися 2/3 сумарного тоннажу усіх інших флотів неприбережних держав, присутніх у даний час у Чорному морі.

3.2 Чорне море як зона економічної співпраці

Принцип взаємного доповнення економік країн Чорноморського регіону відкриває надзвичайний потенціал для співпраці. Ініціативи стосовно співпраці у військових галузях роз'яснені у попередній главі. Стосовно співпраці у галузі економіки, найбільш конкретною ініціативою є заснування Чорноморської економічної співпраці.

3.2.1 Чорноморська економічна співпраця (ЧЕС)

Заснування Чорноморської економічної співпраці (ЧЕС) було самою першою ініціативою отримання вигоди від нових параметрів, що почали виникати у регіоні після розпаду Радянського Союзу. ЧЕС створили на ідеї, що більш сильна економіч-

на співпраця між чорноморськими країнами сприятиме стабільності у регіоні, допомагаючи країнам-членам досягти сталого економічного розвитку. Таким чином, її економічною основою було створення базисного мотиву інтеграції регіону у світову економіку. Беручи економічну співпрацю як загальне мірило (знаменник), засновники організації мали завдання з далекими перспективами перетворити різноманітні підходи у регіоні на спільне розуміння миру, стабільності, демократії та духу примирення. У цьому контексті ЧЕС значно просунулася у наданні допомоги країнам-членам у сучасному процесі трансформації.

Неможливо стверджувати, що ЧЕС виправдала усі надії за 15 років свого існування. Однак, між країнами-членами почав виникати новий дух співпраці. Декілька причин могли би дати пояснення, чому ЧЕС не змогла досягти бажаного рівня ефективності на своїй початковій фазі:

- a) Заморожені конфлікти у регіоні є, мабуть, найважливішою причиною.
- b) Відсутність конкретних проектних досягнень, які б зробили ЧЕС більш значущою для усіх зацікавлених сторін.
- c) Неможливість скласти досяжні короткострокові стратегії, які б придали організації більше видимості та довіри.

Ці недоліки могли би бути віднесені на той факт, що ЧЕС була першим прикладом інституціоналізованої та всеохоплюючої платформи багатосторонньої співпраці у Чорноморському регіоні між країнами-членами, що мають різний економічний та соціальний досвід, а також відмінне бачення і плани стосовно свого майбуття.

Таким чином, країни-члени не змогли легко дійти загального консенсусу стосовно своїх очікувань від організації. Однак,

нещодавно ЧЕС досягла видимого рівню успіхів спільними зусиллями усіх своїх членів. Це сталося завдяки зростаючому розумінню з боку країн-членів суті ЧЕС як регіональної платформи і спільної рішучості переходу до підходу до організації, орієнтованої на проект та базованої на результатах. Ці факти демонструють, що протягом 15 років еволюції ЧЕС змогла згуртувати своїх членів навколо спільних ідей, цілей та політики, що само по собі є доказом успіху організації.

Зростаючий місцевий та міжнародний інтерес до Чорноморського регіону накладає на ЧЕС зобов'язання відігравати більш активну роль, а дух співпраці, що знов виникає між її членами, дає ЧЕС шанс позитивно реагувати на нові можливості та виклики.

У зоні ЧЕС проживає 330 мільйонів населення, вона має територію площею 20 мільйонів квадратних кілометрів, а також динамічний людський потенціал і багаті природні ресурси, включаючи нафту та природний газ.

ЧЕС потребує реструктуризації для забезпечення більш ефективного механізму прийняття рішень, а також належного й швидкого втілення рішень, прийнятих на вищому рівні. Такої реструктуризації неможливо досягти лише внесенням змін до нормативних актів чи прийняттям низки рішень. Натомість, ЧЕС необхідно трансформувати в організацію з певним ступенем гнучкості, яка б могла швидко реагувати на нові вимоги у безперервно змінюваному глобальному оточенні.

Поглиблення існуючої співпраці з іншими організаціями, такими як ОЕСР та програмою розвитку ООН (ПРООН), ефективного втілення існуючих проектів партнерства повинні також вважатися першочерговим завданням.

Іншим важливим основним принципом є схвалення секторального підходу, який також відповідатиме баченню, орієнто-

ваному на проект, що його нещодавно схвалила ЧЕС. На рівні даного сектору першочерговість повинна надаватися подальшим досягненням у галузях торгівля та інвестицій, транспорту, енергетики, екології та боротьбі з організованою злочинністю. Короткий опис стратегії у деяких галузях співпраці поданий нижче:

3.2.1.1 Енергетика

Енергетика є однією з основних галузей співпраці, що детально обговорювалася у попередніх пунктах.

3.2.1.2 Транспорт

Нещодавно ЧЕС засвідчила значний ступінь досягнень у галузі транспорту. Конкретні кроки необхідно вжити для здійснення чорноморської окружної автомагістралі та швидкісних автошляхів, які далі поглиблюватимуть співпрацю між основними портами Чорного моря, щоби зберегти імпульс співпраці, досягнутий у цій галузі.

3.2.1.3 Торгівля та інвестиції

Існує величезний потенціал для торгівлі між країнами Чорного моря, які мають додаткові економічні структури. Тому необхідно полегшити торгівлю та інвестиції між країнами ЧЕС шляхом подальших кроків у напрямку спрощення візового режиму, усунення нетарифних бар'єрів та подальшої взаємодії між бізнесовими громадами країн-членів.

Ще одним важливим кроком до полегшення торгівлі буде усунення, за можливістю, нетарифних бар'єрів.

3.2.1.4 Боротьба з тероризмом та організованою злочинністю

Тероризм та організована злочинність стали основними джерелами занепокоєння в усьому світі, включаючи і Чорноморський регіон. Транснаціональний характер таких питань, як тероризм, нелегальна міграція, торгівля людьми та незаконний обіг наркотиків робить співпрацю правоохоронних органів у регіоні все більш значущою для подолання цієї спільної загрози.

3.2.1.5 Підвищення поінформованості про спільну сутність Чорноморського регіону

Однією з найважливіших місій Чорноморської економічної співпраці є підвищення поінформованості про спільну сутність між народами Чорноморського регіону, які, незважаючи на свої етнічно-культурні відмінності, мають історичні, соціальні та культурні зв'язки. Підкреслення цих спільних цінностей допоможе створити середовище розуміння у регіоні, де пошук стабільності, миру та процвітання завжди є пріоритетом.

3.2.1.6 Екологія

Екологічні проблеми мають інтернаціональний характер, підвищену складність, а також є взаємно пов'язаними з іншими соціально-економічними факторами. Такі проблеми, як забруднення води і повітря, утворення твердих та життєво небезпечних відходів, падіння родючості ґрунту, знищення лісів, зміна клімату та втрата біологічного різноманіття не вміщуються у політичні кордони. Екологічна деградація Чорномор-

ського регіону вимагає негайних та об'єднаних дій країн-членів ЧЕС. Екологічні проблеми Чорного моря нерозривно пов'язані з проблемами Середземномор'я і потребують єдиного підходу з країнами Середземноморського басейну.

Висновок

Басейн Чорного моря - це регіон, сповнений можливостей, але також і проблем. Заморожені конфлікти є перешкодою на шляху до повного використання цих можливостей. Прибережні держави є першими, хто повинен скористатися цим потенціалом.

Після вступу Болгарії та Румунії до НАТО та ЄС Чорне море стало територією безпосередньої зацікавленості для Заходу. Однак, будь-які дії, що не беруть до уваги рівновагу та гострі питання регіону, вочевидь, зазнають поразки.

Міхаїл Іонеску

“Заморожені” конфлікти та умови безпеки у розширеному Чорноморському регіоні

Вступ

Умови безпеки у сучасному Чорноморському регіоні є складними й багатозаровими, внаслідок тяжкої історичної спадщини цієї території та неоднорідного характеру ризиків та загроз.

Із закінченням холодної війни понад 16 років тому зник величезний ризик ядерної конфронтації супердержав, і Чорне море перестало бути радянським. Сьогодні вважається, що майбутнє розширеного Чорноморського регіону залежить не лише від структурних і матеріальних факторів архітектури системи безпеки, але також і від побудови спільної сутності і спільної стратегічної культури.

Серед інших ініціатив, у 2006 році під егідою Консорціуму оборонних академій та інститутів безпеки Партнерства заради миру була створена Робоча група з регіональної стабільності у розширеному Чорноморському регіоні (РГ-РСРЧР), метою якої є розвиток духу співпраці та порозуміння між народами, що проживають у регіоні. Інституту політичних досліджень оборонної та військової історії у Бухаресті забезпечив Секретаріат Робочої групи і долучився до її діяльності. Дуже важливою є освітня сторона діяльності Робочої групи з регіональної ста-

більності у розширеному Чорноморському регіоні, тому що відповідальні особи-керівники, вчені та громадська думка повинні усвідомлювати великі перетворення, що їх принесла революція у військових справах і процеси змін всередині регіону. Робоча група здатна зробити політичний аналіз і надати допомогу керівництву, що має справу з існуючими і майбутніми викликами безпеки у Чорноморському регіоні. Через освіту можна розвинути спільну культуру безпеки і стратегії, а також виробити почуття спільної регіональної сутності.

Однак, вирішення заморожених конфліктів потребує, передусім, твердої політичної відданості принципу багатосторонніх відносин, побудови довіри між країнами-суперниками та визнання, що без спільного компромісу неможливо дійти прийнятного рішення. Рішення, що задовольняє лише одну сторону, не є добрим і тривалим, тому що конфлікт може витримати іспит часом і негативно вплинути на майбутні покоління.

1. Характер загрози безпеки

Існує два типи ризиків загрози безпеки: звичайні та незвичні. Так звані «заморожені конфлікти» мають подвійний характер: з одного боку вони є «звичайними», тому що до них залучені ворогуючі держави (одна держава, що підтримує сепаратистський рух на іншій території), а з іншого боку вони також є «незвичними» тому що сепаратисти зазвичай організовуються у транснаціональні мережі і виживають, використовуючи потоки організованої злочинності та іншу незаконну діяльність¹. Насправді недавнє минуле ввело деякі форми ворогуючої взаємодії між державами у регіоні, що обертаються навколо цих

¹Ольга Савчак «Придністровсько-молдавський конфлікт, вивчення прикладів», (Olga Savceac “Transnistria-Moldova Conflict, ICE Case Studies”, No. 182, May, 2006), <http://www.american.edu/ted/ice/moldova.htm>.

так званих «заморожених конфліктів». Зазвичай Молдова, а особливо Грузія звинувачують Росію у підтримці етнічного сепаратизму на своїх територіях². До теперішнього часу ані Молдові, ані Грузії чи Азербайджану не вдалося вирішити ці конфлікти. Але, більш цікавим є відсутність консенсусу, навіть серед фахівців та політиків країн, залучених до конфліктів, стосовно точної сутності гравців-суперників. Наприклад, у Республіці Молдова одна точка зору стверджує, що справжній конфлікт існує між Молдовою і Росією, а не між молдаванами та росіянами, тому питання етнічного конфлікту відхиляється, а на геополітичному робиться надмірний наголос³. У Грузії також складається загальне враження більшості громадської думки та керівництва країни, які вважають, що справжній конфлікт є між Росією та Грузією, в той час як абхазці та осетини розглядаються агентами Москви. Безумовно, Тбілісі не визнає якості «миротворчої місії» російських військ, що стоять між грузинами та сепаратистськими територіями⁴. Говорячи більш об'єктивно, етнічна напруга і конфлікти стали інструментами іноземних гравців, які намагаються втілити свої стратегічні та геополітичні бажання у грі з нульовим результатом проти постраждалих країн.

2. Справа Косово

² «Москва пропонує політичний притулок режиму Тирасполлю», 1 листопада, 2005 (“Moscow Offers Political Shield for the Tiraspol Regime”, November 1, 2005), http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2005/10/051030_voronin-rusia.shtml.

³ Володимир Сокор, «Козацький план спливає під кольорами ОБСЄ», 14 липня 2005 (Vladimir Socor, “Kozak Plan Resurfaces under OSCE Colors”, July 14, 2005), http://jamestown.org/edm/article.php?article_id=2370007.

⁴ Моллі Корсо, «Грузинсько-російські відносини продовжують погіршуватися», 7 грудня 2005 (Molly Corso, “Georgian-Russian Relations Continue to Deteriorate”, December 7, 2005), <http://www.pinr.com/>.

Більше з тим, наявність надзвичайно складної ситуації у Косово створює делікатний контекст у випадку цих конфліктів Чорноморського регіону. «Косовська справа» спеціально використовується сепаратистськими лідерами у Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії як прецедент для успішного територіального розколу країни зсередини⁵. Навіть Президент Росії Володимир Путін постійно попереджав, що успішне відділення Косово від Сербії може бути першим кроком до створення нових держав у Придністров'ї, Грузії та Нагірному Карабаху. Однак, деякі експерти з російських питань заперечують, що насправді рух за незалежність у Косово та на чорноморських територіях Кавказу є таким сприятливим для Росії, тому що у ній самій існують сепаратистські рухи на мусульманському півдні, особливо у Чечні. Здається, Володимирі Путіну підходять обидва косовські сценарії. Якщо край залишиться у складі Сербії, Москва отримає винагороду за свою рішучу підтримку Белграду, а у випадку успішного виходу та отримання статусу держави, Росія вимагатиме права незалежності для так званих «держав» Придністров'я, Абхазії та Південної Осетії.

З точки зору Румунії, проблеми дуже складні та чуттєві. Традиційно Румунія за те, щоби Косово залишився у складі Сербії, і деякі аналітики відзначали, що ця позиція ставить Румунію в один табір з Росією, однак також і з іншими державами ЄС: Грецією Іспанією тощо. Бухарест, Афіни, Мадрид мають очевидний інтерес у територіальному статусі-кво, оскільки у цих державах є свої власні етнічно-релігійні меншини, які можуть погрожувати сепаратистськими рухами. Бухарест завжди звертається до принципів міжнародного права, які гаран-

⁵ Андрій Ретман, «Косовське питання розпалює сепаратизм у сусідів ЄС» 24.02.2006 (Andrew Rettman, “Kosovo issue inflaming separatism in EU neighbours”, 24.02.2006), www.euobserver.com.

тують незалежність, суверенітет і територіальну цілісність усіх держав⁶.

Отже, Румунія має своє бачення та інтереси у Косово, однак повинна зробити свій внесок у створення спільної зовнішньої політики ЄС на Балканах, а також і у розширений Чорноморський регіон. Тому можливо, що Бухарест у кінцевому рахунку погодиться з домінуючою у ЄС точкою зору, щоб не розколювати внутрішню сталість. Якщо таке відбудеться, це буде дійсними відходом від звичної дипломатичної традиції нашої країни і ознакою «постмодернізму» в смислі подолання чуттєвості суверенності держав.

Безумовно, колишній радянський простір є викликом та можливістю для Європейського Союзу та його країн-членів, беручи до уваги географічну близькість, політичні, економічні та культурні зв'язки і потребу у централізованому управлінні європейською та євразійською безпекою. Очевидно, що стосунки між Європейським Союзом і колишніми радянськими республіками розвивалися після закінчення холодної війни у прямому поєднанні з еволюцією спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС. У січні 2007 року Румунія вступила до ЄС, принісши з собою також історичне досвід і деякі спеціальні сприйняття та інтереси стосовно Росії та СНД. Держави-члени ЄС повинні розуміти чуттєвість Румунії, а також чуттєвість Польщі, держав Балтії та знайти спільну позицію у питаннях з Росією.

3. ЄС і Чорноморські держави

⁶ Доповідь президента Румунії Траяна Басеску на річних зборах послів та консулів Румунії, 3 вересня 2007 р. (“Discourse of the Romanian president Traian Băsescu at the annual meeting of the Romanian ambassadors and consuls”, September 3, 2007), http://www.presidency.ro/?_RID=det&tb=date&id=9099&_PRID=ag.

Ніхто не може заперечувати той факт, що ЄС вже є частиною розширеного Чорноморського регіону, оскільки у його складі є Румунія та Болгарія. Однак, навіть до того, як стати стратегічним гравцем на Чорному морі, ЄС намагався бути активно задіяним у колишньому радянському просторі. Правовою основою цих відносин були Угоди про партнерство і співробітництво, що їх запропонував ЄС новим незалежним державам, членам Співдружності незалежних держав (СНД), а у випадку з Російською Федерацією та Україною, спільні стратегії для окремих країн (у 1999 році). Угода про партнерство і співробітництво між ЄС і Росією буде автоматично подовжена навіть після 2007 року на щорічній основі – доки обидві сторони не вийдуть з Угоди. Необхідно також знати, що з нагоди Санкт-Петербурзького саміту у травні 2003 року ЄС та Росія погодилися укріпити свою співпрацю, відкривши чотири «спільні економічні простори» в рамках Угоди.

Географічна близькість цих Чорноморських держав збільшила інтерес ЄС до питань, пов'язаних з безпекою, з огляду на той факт, що ці нові держави переживали серйозні внутрішні і навіть зовнішньополітичні напруження. Окрім того, що процес демократизації й встановлення справжньої ринкової економіки не йшов добре, були проблеми, пов'язані з життєздатністю цих держав, часто багатоетнічних та/або досучасних за своїми соціо-економічними структурами, що виникли після розпаду Радянського Союзу.

ЄС вже має стратегію прямого сусідства через Європейську політику сусідства, Барселонський процес та Чорноморську синергію. Тому ЄС поступово бере на себе завдання управління та підтримки політичної й економічної трансформації нових незалежних держав шляхом сприяння ринковій економіці, демократії, підвищеній безпеці кордонів та верховенству права. Однак Брюсселю, незважаючи на його добру волю та

щирі наміри, як правило, не вистачає узгодженої спільної стратегії для пострадянського простору, оскільки його спільний курс зовнішньої політики та безпеки все ще створюється, і він не хоче засмучувати Росію, яка має сильні інтереси у регіоні.

Труднощі, створені цим величезним викликом, носили як внутрішній, так і зовнішній характер. Внутрішній, тому що структурна/інституційна єдність спільного курсу зовнішньої політики та безпеки була відносно слабкою на початку 90-х, а традиційні європейські держави мали своє сприйняття та інтереси у східних територіях. Розширення ЄС у травні 2004 та січні 2007 року збільшило цю проблему, маючи на увазі, що 10 з 12 нових членів ЄС є колишніми комуністичними країнами зі своїми специфічними й традиційними стосунками, не завжди досить позитивними, зі східними сусідами⁷. Польща і три країни Балтії вже гнівно відреагували на деяку діяльність Росії, як-от: проект північного трубопроводу в обхід цих держав та майбутня двостороння Угода ЄС-Росія. Фактично, цим новим державам-членам вдалося заблокувати підписання такої угоди після закінчення старої. 1 грудня 2007 року Угода про партнерство і співпрацю між Євросоюзом і Росією відсвяткувала свою 10-у річницю і закінчилася.

Згідно з одним напрямом наукової думки, у зовнішній сфері ЄС повинен був мати справу з мінливим та напруженим геополітичним оточенням, доволі сильно визначеним тенденцією Росії відновити свою традиційну зону впливу серед безпосередніх сусідів.

⁷ Див. Ніку Попеску, Марк Леонард, «Владний аудит Відносин Росія-ЄС», *директивний документ*, Європейська Рада з міжнародних відносин (See especially Nicu Popescu, Mark Leonard, “A Power Audit of EU-Russia Relations”, *Policy Paper*, European Council on Foreign Relations), http://ecfr.3cdn.net/456050fa3e8ce10341_9zm6i2293.pdf.

Так звані «заморожені конфлікти» становлять імпульс для успіху політики сусідства ЄС. Оскільки ЄС чітко прагне стабілізації регіону та усунення джерел небезпеки, він зацікавлений урегулювати ці конфлікти, що створюють ризик міждержавних війн та вимушених хвиль імміграції.

У кінцевому рахунку керівництво ЄС зрозуміло, що ці заморожені (загерметизовані) конфлікти були спадщиною комуністичної ери і що потрібно тривале вирішення не лише для прийнятного компромісу між місцевими супротивниками, але й геополітичної угоди між регіональними урядами та великими державами, міжнародними організаціями. Причини втягування у ці проблеми стосувалися не лише безпеки, але й гуманітарних та економічних аспектів. Очевидно, що без згоди Росії ЄС і Чорноморські держави не можуть безповоротно розв'язати заморожені конфлікти.

Європейська громадська думка поступово стає більш чутливою до долі чеченців, яких вбивають російські війська, до загиблих і біженців у грузинській Південній Осетії та Абхазії, а також у Нагірному Карабаху, змушуючи свої уряди вживати якісь заходи на підтримку розв'язання цих конфліктів. Оскільки Європейському Союзу не вистачає ідеальної дипломатичної узгодженості та адекватних військових засобів для відігривання значущої ролі у цій «грі», він віддає свої переваги економічній та політичній сферам. Колишні радянські держави провели окремі переговори про Угоди партнерства і співпраці з ЄС, головним завданням яких було встановлення нового торгового режиму з цими країнами, інституціоналізація політичних відносин для покращеної співпраці, створення об'єктивних умов для просування зацікавлених країн шляхом політичної та економічної реформи.

Однак, існування вже згаданих «заморожених» конфліктів становить також величезну проблему для держав - суб'єктів

цих конфліктів. Молдова, Грузія, Вірменія, Азербайджан бажають вступити до ЄС, а деякі з них також і до НАТО, хоча добре відомо, що ці організації не приймають у свої члени держави, які мають територіальні конфлікти з сусідами. Для того, щоби не підігравати сепаратизму Росії, адміністрація США часто заявляли, що наявність сепаратистських конфліктів у Грузії не перешкоджатиме можливостям цих держав щодо майбутнього членства у НАТО. Як доказ подяки, уряд Тбілісі погодився збільшити численність своїх військ, що перебувають у Іраку. В той час, коли навіть Велика Британія, найближчий друг США, вирішила вивести частину своїх військ з Іраку, поведінка Грузії не залишилася непомітною у Вашингтоні.

ЄС не єдиний актор зовнішньої політики у стосунках з Росією, і Москва часто грала на поділі Європейських держав. Однак, є й інші держави, які розуміють, що російська політика у Молдові та Грузії перешкоджає урегулюванню цих конфліктів.

Головна проблема, що стоїть перед ЄС у стосунках з колишніми радянськими державами, полягає у тому, що Угоди про партнерство та співпрацю, на відміну від Договорів про стабілізацію та об'єднання, не пропонувалися країнам, які у перспективі очікували членства у ЄС, виконуючі «Копенгагенські критерії» та втілюючи *acquis communautaire*. Нові угоди про сусідство, що вступили у силу, не гарантують східним державам майбутнього членства у ЄС. У порівнянні з країнами Східної та Центральної Європи, які наполегливо працювали для вирішення своїх місцевих конфліктів, щоби полегшити для себе Європейську інтеграцію, держави східного поясу дозволили, щоби місцеві міркування управляли ними, та досягали консенсус між відповідними місцевими групами інтересу. В той же час деяким з суперників у конфліктних ситуаціях надавалася підтримка з боку Росії та/або інших сусідів. Тому часткове розв'язання цих конфліктів не відображало консен-

сусу, справедливої угоди між учасниками, а було лише стосунками військової сили на полях битви. Логіка балансу сил очевидна у діях сепаратистів, які сформували фактичний «блок» для координації своїх дій проти ворогів (держав, що потерпають від сепаратизму) і навіть намагалися знайти право висловитися у Генеральній асамблеї ООН! З іншого боку, Молдова, Грузія та Азербайджан також координували свою політику з деяких важливих питань, проголосивши солідарність проти сепаратизму та того, що вони звали «російською загрозою».

Колишній радянський простір характеризувався вакуумом безпеки, реальністю, яка сприятливо ставилася до політичного безладу у деяких найбільш німецьких державах, а результатом цього становища є існування сьогодні важливих заморожених конфліктів на східному фланзі розширеного Європейського Союзу.

4. Різні бачення та інтереси

Якщо Москва хоче тримати Молдову у сфері свого впливу і запобігати будь-якій вестернізації, Румунія бажає, щоби Молдова стала частиною ЄС. Тому бачення та інтереси Румунії і Росії теоретично, вочевидь, зіштовхуються. Ось чому протягом трьох років наша дипломатія намагається пов'язати Молдову з Балканськими державами, які є на шляху інтеграції у ЄС. Бухарест бажає завершення придністровського конфлікту. Він не підштовхує Молдову відмовитися від Придністров'я, ані зайняти більш агресивну політику стосовно Росії. Бухарест просто бажає, щоби ЄС більше долучився до розв'язання цього конфлікту, і хотів би безпосередньо підвищити свою роль у вирішенні долі Молдови як Європейської держави. З точки зору Румунії логічною стратегією для розв'язання придні-

стровського конфлікту було би рішення, побудоване на багатосторонніх переговорах за участю ЄС і США, які б мали такі ж повноваження, що і Росія. Недостатньо, щоби ЄС і США були активними спостерігачами, статус яких вони отримали у 2005 році. Вони повинні мати однаковий статус з Росією, ОБСЄ та Молдовою. В той же час ненормально, що сепаратистське та незаконне Придністров'я (з точки зору міжнародного права) має такі ж права на переговори, що і Молдова, суверенна і визнана держава. Російські збройні сили, що наглядають за «кордонами» між Придністров'ям та Молдовою, необхідно замінити на війська ЄС або ЄС-ОБСЄ, тому що російським військам немає довіри як миротворцям.

У майбутньому Румунія та Росія повинні грати іншу гру, не ту, що має нульовий результат, а ту, що націлена на виграш усіх сторін.

У червні 2007 року Пола Де Саттер, вища посадова особа Держдепартаменту США, заявила, що є потреба у багатонаціональних військах, які б замінили російські війська, розташовані у сепаратистському Придністровському регіоні Молдови, що відкрито виявляє непокору уряду Молдови⁸. Оскільки Президент Володимир Путін оголосив кілька місяців тому мораторій на додержання Договору про звичайні збройні сили у Європі, погрожуючи вийти з нього, якщо США та інші члени НАТО не ратифікують цей Договір найближчим часом, США та ЄС повинні наполягати на тому, щоби Росія якомога скоріше прийняла їхні миротворчі війська у Молдові, а Москва повинна пам'ятати, що пообіцяла ще у 1999 році вивести свої збройні сили та озброєння з території Молдови.

⁸ «США вимагає миротворчих сил у Молдові» (“US Pushes for Peace Force in Moldova”, June 5, 2007, *International Herald Tribune*).

5. Східна політика Румунії

Зараз Румунія в якості держави-члена ЄС, а точніше, прикордонної держави, перебуває у процесі формулювання та удосконалення своєї «східної» політики. Румунія отримала достатньо сигналів від Брюсселя про те, що ЄС очікує від Бухаресту відігривання все більш зростаючої наступальної політичної, дипломатичної та економічної ролі у рамках Європейської політики добросусідства, а особливо у Чорноморській синергії. Варто згадати, що колишній Міністр іноземних справ М.Р. Унгуряну у січні 2007 року на возз'єднанні CAGRE запропонував заснування Чорноморського виміру в рамках спільного курсу у сфері зовнішньої політики та безпеки ЄС, на кшталт «північної» моделі, започаткованої понад 7 років тому Фінляндією, Данією та країнами Балтії (в якості держав, що прагнули членства у ЄС). Унгуряну також казав про «Бухарестський процес» після моделі Барселонського процесу⁹. Ініціатива румунської дипломатії стосувалася зміцнення зв'язків ЄС з Молдовою, Україною, а також Грузією, Вірменією та Азербайджаном. Як член НАТО Румунія підтримує деякі Чорноморські держави з метою втілення планів дій з міжнародного партнерства та отримання від НАТО планів дій щодо членства як вирішального кроку до членства у НАТО.

Національна стратегія безпеки Румунії (2006) чітко говорить про величезні ризики та загрози, викликані наявністю регіональних конфліктів та військовою кризою поблизу ЄС. Національна стратегія стверджує, що «регіональна співпраця з безпеки, матеріалізована в існування численних організацій, дає можливість покращити спільні механізми для оцінки стратегі-

⁹Адріан Лунгу, «Румунія офіційно запитує про політику ЄС у Чорному морі», 24 січня 2007 (Adrian Lungu, “Romania officially asks an EU policy for the Black Sea”, January 24, 2007), http://www.euractiv.ro/uniunea-europeana/articles%7CdisplayArticle/articleID_9243/Romania-cere-oficial-o-politica-UE-pentru-Marea-Neagra.html.

чного оточення, визначення спільного порядку денного щодо ризиків та адекватних інструментів управління кризами». Національна стратегія говорить, що існують «асиметричні ризики і точки конфліктів» у зоні Чорного моря. Заморожені конфлікти зветься «сепаратистськими».

«Чорноморський регіон є найбагатшим на сепаратистські конфлікти, напруги та суперечки у Європі». Усі ці напруження зображені як серйозні загрози безпеці регіону, що несуть небезпеку розгортання жорстокої конфронтації. Згідно з цим документом, Чорноморські держави повинні утримуватися від будь-якої допомоги цим сепаратистським, терористичним або кримінальним сил. Національна стратегія також говорить про збройні сили, «незаконно розміщені» на територіях інших держав, однозначно не згадуючи Росію¹⁰.

Цей підхід повністю відповідає нещодавньому документу ЄС під назвою «*Чорноморська синергія*». Текст ЄС проголошує, що «Комісія виступає за більш активну роль ЄС шляхом збільшення політичного залучення існуючих зусиль звертатися до цих конфліктів (Придністров'я, Абхазія, Південна Осетія та Нагірний Карабах) і запропонувала ЄС розглянути шляхи збільшення своєї участі, наприклад, у моніторингу. Чорноморська синергія могла би запропонувати один із засобів покращання загального клімату за допомогою розв'язання питань, що лежать в основі управління, і яким не вистачає економічного розвитку, соціальної єдності, безпеки та стабільності. Особливу увагу необхідно звернути на сприяння заходам побудови довіри в уражених регіонах, включаючи програми співпраці, спеціально розроблені для поєднання розділених сторін».

¹⁰ Національна стратегія безпеки Румунії. (National Security Strategy of Romania, 2006), <http://www.president.ro/static/ordine/SSNR/SSNR.pdf>.

Майбутнє умов безпеки Чорного моря не можна передбачити, однак, вірогідно, що вони будуть окреслені конкуренцією за владу та безпеку між відновленою Росією на основі її військової моці та енергоресурсів і Заходом, що розширює свій вплив на Схід. Доля «заморожених» конфліктів буде вирішуватися у переговорах між владними центрами, залученими до стратегічної «гри» у цьому цінному регіоні, що зветься розширеним Чорноморським регіоном. Румунія як частина західного світу повинна діяти заодно з ЄС та НАТО і наполягати на швидкому та надійному розв’язанні цих конфліктів.

Гаяне Новікова

Південний Кавказ як частина розширеного Чорноморського регіону

Вступ

В останні декади діяльність Євроатлантичних структур була спрямована на:

- гальмування постачання енергоресурсів з Каспійського регіону в Європу в цілях диверсифікації російських енергоресурсів;
- створення нездоланної буферної зони для стримування небезпеки з боку Близького Сходу;
- сповільнення процесу кристалізації ісламістських настроїв в мусульманських громадах Європи;
- сприяння стабільному розвитку пострадянських держав як на найкращу можливість забезпечення їх передбачуваності і лояльного ставлення до Заходу.

Отже, розширений Чорноморський регіон, з одного боку, виник в результаті втілення в життя ідеї розробки прийнятних основ співпраці прикордонних держав ЄС, включно з їх безпосередніми сусідами як на економічному, так і на політичному рівні. Цей регіон створює нові можливості для держав, що входять до нього, причому деякі з них є повністю європейськими, а деякі – Туреччина і три південнокавказькі держави –

мають двоїсті відмінні риси. Окрім того, Росія і Туреччина вважають себе євразійськими державами.

З другого боку, держави розширеного Чорноморського регіону об'єктивно бажають, об'єднавшись, використати всі переваги, в першу чергу, свого географічного положення, для розвитку економіки своїх країн і одержання значних політичних дивідендів у майбутньому. Для переважної більшості держав розширеного Чорноморського регіону головна задача полягає у створенні внутрішньої протизваги традиційній «Старій» Європі, а також в розробці політичних та економічних механізмів, які дозволили б їм мати все зростаючий вплив на Євразійському континенті. Після приєднання Болгарії та Румунії до ЄС нові конфігурації в рамках загальноєвропейської структури стають більш ефективними.

Крім того, формат розширеного Чорноморського регіону здається досить привабливим для ряду пострадянських держав, які вважають його відправною точкою для прямої участі в ЄС.

Починаючи з січня 2007 року, Південний Кавказ *де юре* і *де факто* повинен вважатися формальним сусідом Європейського Союзу.

Держави Південного Кавказу, що знаходяться в межах розширеного Чорноморського регіону, опинилися на одній із таких стадій розвитку, коли вони можуть набути *суб'єктності* як один із флангів Європейської системи безпеки.

Південний Кавказ як частина розширеного Чорноморського регіону

Одночасно з цим, саме Південний Кавказ стає «мостом» між розширеним Чорноморським регіоном і «Великим Близьким Сходом», причому міжрегіональний статус застосовується до всього розширеного Чорноморського регіону.

Умовно, для Заходу в цілому, який вже намагався вирішити «свої» Балканські конфлікти, Південний Кавказ виглядає як досить нестабільний та проблематичний периферійний регіон. Ця думка базується на трьох з чотирьох етно-політичних конфліктів у розширеному Чорноморському регіоні, а також на неконтрольованій міграції та використанні цього регіону як транзитної зони для незаконної торгівлі зброєю та наркотиками, торгівлі забороненими товарами та контрабанди. Останній пункт стосується до меншої міри Вірменії і до більшої міри – Грузії та Туреччини.

Проте, функціональна значимість Південного Кавказу зростає разом із наміром Заходу забезпечити:

- альтернативні енергоресурси і шляхи енергопостачання;
- запобігання поновленню військових дій у безпосередній близькості від його кордонів;
- передбачуваність політичної поведінки Вірменії, Азербайджану і Грузії шляхом підтримки процесів демократизації в цих країнах;
- і нарешті їх лояльність у разі ескалації кризи, пов'язаної з Іраном (це до більшої міри стосується США).

На думку деяких європейських держав і, частково, Сполучених Штатів Америки, основним механізмом збереження стабільності на Південному Кавказі є включення південнокавказьких держав до Нової політики добросусідства (НПД) Європейського Союзу. По-перше, Європа намагається уніфікувати свій підхід до південнокавказьких держав, пропонуючи деяку модель, тобто План дій в рамках цієї програми; по-друге, об'єднавши свої зусилля з США, Європа знаходиться у постійному пошуку якоїсь системи, за допомоги якої вона могла б досягти, принаймні, мінімальної взаємодії трьох зовсім різних держав на суб-регіональному рівні.

Залучення до Нової політики добросусідства (НПД) є чимось на кшталт *карт-бланш* для Вірменії, Грузії та Азербайджану, але суть полягає у тому, що такий проблематичний регіон не може вважатися пріоритетною ціллю Європейського Союзу як міжнародної структури. Посадові особи ЄС постійно наголошують на тому, що ця структура готова виконувати консультативну функцію і стати донором на деякий період часу.

Перш за все, суть такого підходу чітко розкривається по відношенню до чотирьох невирішених етно-політичних конфліктів Чорноморського регіону: Придністровського конфлікту, Абхазького та Південно-Осетинського конфліктів і Нагірно-Карабахського конфлікту. Проте, можливість виходу за рамки досить чітко окресленої зони цих конфліктів здається нереальною: по-перше, вони є надзвичайно руйнівними для прямих сторін цих конфліктів, і, по-друге, вони суттєво затримують економічний розвиток цих держав, що створює можливість маніпулювання сторонами конфліктів ззовні. На жаль, ескалація кожного із конфліктів може мати негативні наслідки, принаймні, для найближчих сусідів та на регіональному рівні для всього Чорноморського регіону.

Проте, незважаючи на загрозу поновлення військових дій в регіонах конфліктів, позиція ЄС базується на небажаності активного втручання в процес урегулювання ситуації.

Незважаючи на це:

- затвердження рішення щодо включення цих держав у Нову політику добросусідства є вимушеним кроком ЄС, який є результатом його бачення можливостей в сфері гарантування безпеки на своїх кордонах;
- введення вищезгаданих пріоритетів (у разі відсутності внутрішніх перепон¹¹) зовсім несуттєво наблизить південнокавказькі держави до рівня найбільш нерозвинутих держав-членів ЄС;
- відсутність механізмів, які могли б забезпечити виконання зобов'язань країн, суттєво зменшує ефективність Плану дій, а подовження термінів виконання цих зобов'язань створює ілюзію безкарності їх невиконання;
- держави Південного Кавказу протягом тривалого періоду залишатимуться об'єктами глобальних політичних європейських процесів,¹² а участь Вірменії, Азербайджану і Грузії повинна оцінюватися надзвичайно позитивно, в першу чергу, для самих країн суб-регіонів.

¹¹ Досить серйозним випробовуванням для всіх трьох держав Південного Кавказу стають парламентські та президентські вибори 2007-2008 років, які розпочалися 12 травня 2007 року у Вірменії.

¹² Елементи суб'єктності виникають тільки у випадку, коли європейські держави вирішують деякі принципово важливі питання з їх безпосередніми сусідами. Яскравим прикладом цього є вірменсько-турецькі відношення у контексті відношень Туреччини з ЄС або прискорення підписання Плану дій в рамках ЄПД з усіма трьома південнокавказькими державами на фоні ескалації грузинсько-російських відношень. У той же час, не слід виключати можливість того, що деякі держави-члени ЄС, які не беруть безпосередню участь у вищезазначених процесах або знаходяться в іншому „таборі”, викажуть деяке роздратування (синдром „настирливої мухи”).

Окрім визначення пріоритетів в рамках Плану дій Європейської політики добросусідства і, отже, дій, спрямованих на подолання деяких проблем (корупції, бідності, вирішення конфліктів, регіональної співпраці і т.п.), південнокавказькі держави в межах територіях з дещо іншою конфігурацією, тобто конфігурацією розширеного Чорноморського регіону, можуть розраховувати на більш активну роль, що залежить від рівня їх привабливості для інших держав нещодавно сформованого регіону.

Наприклад, Грузія, яка має безпосередній вихід до Чорного моря і забезпечує транзит енергоресурсів з Каспійського регіону до Туреччини і вважається „локомотивом” демократії в субрегіоні, має економічні та політичні переваги з точки зору Заходу, і, в першу чергу, Сполучених Штатів. Одностороння орієнтація на західні структури при сталій конфронтації з Росією також дозволяє одержати деякі дивіденди, беручи до уваги конкурентні/конфронтаційні стосунки Росії із Сполученими Штатами. У той же час, підвищення внутрішньої нестабільності та авторитарні шляхи управління, які безсумнівно заважають розвитку Грузії і створюють деяку напругу в усьому регіоні, можуть змінити імідж цієї країни і вплинути на обґрунтоване скорочення західних інвестицій.

Азербайджан, незважаючи на його умовне приєднання до Європи, вважається альтернативним джерелом енергії на відміну від Росії і, отже, є бажаним партнером в системі Чорноморського регіону, незважаючи на характер внутрішніх процесів і модель управління в цій країні.

Для Вірменії, яка має периферійне розташування в межах території держав Південного Кавказу, є важливою участь у будь-яких проектах інтеграції, які стимулюють економічний розвиток Південнокавказького регіону і, у той же час, за якими проводяться роботи, націлені на вирішення накопичених

політичних проблем як на двосторонньому, тристоронньому, так і на багатосторонньому рівні. Я хотіла б вказати на той факт, що для цієї країни легше заснувати співпрацю поза межами Південнокавказького суб-регіону, зокрема, з Грецією, Болгарією, Румунією та Україною, ніж з Азербайджаном і Грузією, хоча саме ці країни є життєво важливими для Вірменії.

У той же час, підходячи до цього питання прагматично, слід зазначити, що одним із небагатьох привабливих аспектів Вірменії для Заходу полягає у тому, що вона є однією із головних сторін Нагірно-Карабахського конфлікту, і стабільність регіону в основному залежить від моделі її поведінки. Єдиним підступним місцем у цьому питанні може стати надання Вірменією переваги Росії та/або ситуація, коли Росія вважатиме цю країну своїм „форпостом” на Південному Кавказі.

У будь-якому разі підвищення рівня конкуренції між Росією та Сполученими Штатами плюс «турецький фактор» дадуть Вірменії можливість активізувати контакти з Європейським Союзом як на двосторонніх засадах, так і в рамках Чорноморського регіону.

Крім вищезазначених напрямків збігання та незбігання інтересів держав Чорноморського регіону, необхідно особливу увагу звернути на той факт, що вже існуючі або новостворені політично-військові коаліції відводять певну роль деяким державам, зокрема, членам ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова). Внутрішні політичні процеси в Україні, Грузії та Азербайджані, з одного боку, є реальною перешкодою для їх участі у створенні нового регіону, а з другого боку, вони дозволять їм діяти одним фронтом, в першу чергу, проти Росії, у Чорноморському регіоні. Очікується, що їх зусилля, націлені на залучення Туреччини, активізуються, і якщо призведуть Туреччину не до прямої участі в ГУАМ, то хоч до ролі спостерігача. У цьому випадку ГУАМ паралельно з НАТО може стати

ще одним внутрішнім військово-політичним блоком Чорноморського регіону. Сьогодні участь Туреччини в економічному та політичному житті вищезазначених держав активізується відповідно до таких об'єктивних факторів як:

- енергоресурси Каспійського регіону та шляхи їх постачання на Захід;
- відсутність будь-яких змін у вірменсько-турецьких відношеннях у напрямку покращення;
- вибір представника ісламістських кіл Президентом Туреччини з подальшою інтенсифікацією ісламізації Туреччини та її можливим виходом з ЄС; зрозуміло, що Туреччина інтенсифікує свою активність в усіх організаціях, здатних забезпечити їй домінуючу роль в межах розширеного Чорноморського регіону та великого Близького Сходу.

Висновок

Отже, беручи до уваги об'єктивні реальні фактори, стратегічні інтереси великих держав та міжнародних організацій, а також такий суб'єктивний фактор як бачення державами Південного Кавказу своєї ролі, можна заявити таке:

- Європа та європейські інститути знаходяться на шляху подолання інерції у сприйнятті південнокавказьких держав як країн що розташовані поза зоною їх інтересів; проте, не спостерігається суттєве підвищення інтересу до них.
- Європа не готова взяти на себе всю відповідальність за вирішення цілого комплексу взаємопов'язаних і серйозних проблем Південнокавказького суб-регіону; отже Європа намагатиметься обмежитися дотриманням чи недотриманням високих європейських стандартів з боку демократич-

них перетворень, відводячи Південному Кавказу роль розділювальної лінії по відношенню до проблематичного Близького Сходу.

- В усіх великомасштабних євроатлантичних проектах Південний Кавказ ще довго зберігатиме статус периферійного регіону.
- Єдиний проект, де знаходить відображення відносна суб'єктність Вірменії, Грузії та Азербайджану, є проект розширеного Чорноморського регіону.
- Безнадійна ситуація, що склалася, примусить держави Південного Кавказу до пошуку шляхів взаєморозуміння та виходу на рівень трьохстороннього співробітництва і створення своєї власної регіональної системи безпеки.
- У довгостроковій перспективі при цілеспрямованому та послідовному підштовхуванні Вірменії, Грузії та Азербайджану до співпраці можна очікувати, що участь цих держав у проектах європейської інтеграції може стимулювати їх взаємний позитивний інтерес, з появою якого може розпочатися формування безпечного середовища на Південному Кавказі. У випадку успішної реалізації такого підходу важливість і привабливість Південного Кавказу як компоненту європейської системи безпеки збільшиться.

З точки зору формування системи безпеки на Південному Кавказі система „розширеного Чорноморського регіону” може бути не тільки проміжною ланкою для наших трьох держав на шляху до великомасштабної участі в європейських процесах, але й також середовищем, в якому можна створити сприятливі умови, принаймні, для випробовування потенціалу співпраці з Південнокавказьким суб-регіоном.

Проблеми і перспективи

У той же час існує ряд досить серйозних перепон для впровадження в життя планів співпраці в розширеному Чорноморському регіоні:

1. Рівень координації зусиль всіх держав-членів розширеного Чорноморського регіону є дуже низьким. Існує кілька організацій, що об'єднують ту чи іншу групу держав новоствореного регіону, але співпраця між ними є або мінімальною, або не існує зовсім. Роль координатора могла б взяти на себе Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС). До останнього часу результати її діяльності були просто мізерними, доки організація була нездатною створити будь-які структури для багатосторонньої співпраці між її членами і залучити суттєву донорську підтримку з боку США чи ЄС. Плани, що були сконцентровані на економічних інтересах ряду країн-членів цієї організації, були сформульовані нечітко. Сьогодні, коли задіяно політичний компонент, спостерігається деяка активізація діяльності ОЧЕС.
2. Протягом століть виникало багато історичних проблем, які породили розбіжності у цій сфері. Намагання вирішити деякі проблеми можуть розглядатися в межах європейської інтеграції, але не всі з цих проблем можуть бути урегульовані у близькому майбутньому.
3. Між державами Чорноморського регіону існує велика різниця у рівні їх політичного розвитку та демократичних перетворень, а також у темпах економічного розвитку.
4. Держави розширеного Чорноморського регіону є дуже різними, що стосується їх етнічного і конфесійного складу.

5. Для Старої Європи Болгарія та Румунія є „її” державами, тоді як у пострадянському просторі їх все ще сприймають як «чужі» держави.
6. Боротьба за лідерство між державами Чорноморського регіону є неминучою, і в результаті цієї боротьби існуючий бар'єр, що відокремлює регіон від держав, які формально є поза його межами, тільки зміцнюється.
7. Одним із головних мінусів розширеного Чорноморського регіону можна вважати відсутність механізмів, які приведуть держави до співпраці. Це саме той фактор, який може звести на нуль амбіційні плани і конкретні можливості держав не тільки Південного Кавказу, але й Чорноморського регіону також.
8. Серйозною проблемою може стати скорочення донорської підтримки держав по відношенню до країн Чорноморського регіону.

Якщо держави розширеного Чорноморського регіону подолають всі або більшість вищезазначених проблем, вони тільки у довгостроковій перспективі зможуть змінити свій маргінальний статус у розширеному Європейському регіоні на статус політично та економічно незалежного регіону. У протилежному випадку держави регіону збережуть свій периферійний статус з усіма наслідками в економічній, соціальній та культурній сферах.

Панайотіс Гаврас

Розвиток і поступовість – економічні досягнення, підприємницька діяльність та моделі інвестування й торгівлі у Чорноморському регіоні

Економічні дані чітко показують, що Чорноморський регіон в основному сам собі допомагає у збільшенні своєї ваги та значимості в Європейській економіці та світовому середовищі. У 2006 році в цьому регіоні продовжилося суттєве підвищення валового внутрішнього продукту (ВВП), причому коефіцієнт темпу його росту становив 6,6% (дивіться *Мал. 1*). Такий розвиток спостерігався, починаючи з 2000 року, і щороку середній ріст ВВП становив 6,0%. За звітний період це призвело до кумулятивної економічної експансії в 50%.

Слід зазначити, що особливо підбадьорює той факт, що найшвидше розвивалася економіка Чорноморського регіону у його нерозширеному складі – а саме, Албанії, Азербайджану, Вірменії, Грузії та Молдови. На *Мал. 2* показано, що у 2006 році коефіцієнт темпу росту їх ВВП перевищив 19%, що більш ніж у три рази перевищує темп росту економіки всього регіону. Як правило, ці малі країни пережили дуже важкі «перехідні» періоди – від централізовано планової економіки до ринкової економіки – і зазнали спаду через політичні та економічні кризи. Вони і зараз належать до бідних країн Чорноморського регіону і з причини їх невеликого розміру та географічного розташування зіткнулися з великими проблемами сприйняття. Отже, особливо приємно спостерігати за їх прогресом, зокрема, як дохід на душу населення в доларах США виріс в чотири рази, починаючи з 2000 року (дивіться *Ма. 3*), як досягнення економіки зросли більш ніж у два рази і, що є най-

важливішим, рівень життя підвищився, а рівень бідності різко знизився.

Говорячи про регіон в цілому, можна сказати, що ефективність економічної активності Чорноморського регіону тим більше вражає, якщо її розглядати у контексті світового розвитку і порівнювати з іншими регіонами. Як показано на *Мал.4*, фактичний економічний ріст Чорноморського регіону більш ніж удвічі перевищує середньорічний коефіцієнт росту Світової Економіки за п'ять років (з 2002 по 2006 рік) та більш ніж у чотири рази – темпи росту економіки перших 12 країн Єврозони, які є найважливішим і досить багатим ринком для розвитку торгівельних та інвестиційних зв'язків. Він також суттєво перевищує середньорічний коефіцієнт росту 4,4%, досягнутий державами Центральної та Східної Європи і Прибалтики у „перехідному” періоді, які приєдналися до ЄС у 2004 році. В період з 2002 по 2006 рік Чорноморський регіон був третім у світі за темпами росту, і у цьому його перегнали тільки країни Східної та Південної Азії.

Загалом, протягом цього періоду, в процесі розвитку економіка регіону постійно зазнавала перетворень, причому важливість приватного сектору зростала, і його ріст ставав все більш життєво необхідною умовою подальшого розвитку. Збільшилася частка приватних витрат у формуванні ВВП за рахунок основної частини приросту чи всього приросту в цілому.

Сприятливі події мали місце по всій географічній території Чорноморському регіоні та в усіх країнах, незважаючи на їх різні економічні структури, які іноді навіть відхилялися від стандарту. В цей регіон входять такі країни-експортери енергоресурсів як Російська Федерація та Азербайджан. До значної міри розвиток Грузії пов'язаний з енергоресурсами, так як вона є транзитною країною для більшої частини нафто- та газопроводів. Економічний ріст Албанії, Вірменії, Молдови та Греції є результатом високого внутрішнього попиту на паливо,

який задовольняється частково перекачкою ресурсів ззовні, причому переказані кошти грають важливу роль для перших трьох країн, в той час як економічний ріст Греції завдячує також надходженням від перевезення вантажів та туризму. Високий рівень споживання та інвестування сприяв економічному росту Румунії, Туреччини та Болгарії, які, як нові члени ЄС чи кандидати в члени ЄС, отримують прибуток від зниження процентної ставки (позикового проценту) і поліпшення інвестиційного клімату, а також від збільшення об'єму перевезень. Розвиток України за останній період також частково завдячує зростанню вітчизняного попиту, але, крім цього, ще й відновленню сільського господарства і вражаючому розвитку виробництва, причому особливо успішно здійснюється експорт металургійної продукції.

Як показано у *Таблиці 1*, ми сподіваємося, що сприятливі умови росту будуть тривати і в 2007 році в атмосфері регульованої інфляції і фінансової стабільності. Очікується, що всі країни Чорноморського регіону продемонструють інтенсивний розвиток, і показники росту ВВП в регіоні знову перевищать 6,0%.

Звісно, ми сподіваємося, що ця позитивна тенденція матиме стабільний характер; наш аналіз показує, що Чорноморський регіон є цілком готовий для збереження у наступні роки темпів росту річного ВВП на рівні 4-6%. Це, у свою чергу, передбачає, що держави Чорноморського регіону досягнуть певного показника конвергенції з економіками країн Центральної Європи і Прибалтики, а також з розвинутою економікою країн Західної Європи в плані доходу на душу населення та загальних показників добробуту.

Бізнес-середовище та ризики країни

Високий економічний розвиток Чорноморського регіону до значної міри є відображенням поліпшення бізнес-середовища в регіоні та, у більш загальному сенсі, зниження ступеня ри-

зику країни в окремих державах. Хоча зовнішнє сприйняття покращень в регіоні відбувається із затримкою, основні показники якості відображають спостережувані поліпшення, які перевищують самі високі проценти і демонструють розсудливе управління економікою та правдоподібність сподівань на стабільність і реформування. Країни Чорноморського регіону покращили свою репутацію в плані показників передбачуваного та впливового ризику країни і бізнес-середовища, описаних в матеріалах компанії *Transparency International* «Індекс сприйняття корупції», у *Звітах Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР) про розвиток країн з перехідними економіками*, *Оглядах Світового Банку «Ведення бізнесу»* та «Індекси внутрішнього ризику для країн, де введено грошову одиницю Євро».

Платоспроможність також збільшилася і у багатьох випадках супроводжувалася багатоступінчатим підйомом суверенних кредитних рейтингів (див. *Таблицю 2*). Не зважаючи на те, що на кінець 1999 року в Чорноморський регіон входила тільки одна країна з рейтингом інвестиційного рівня, зараз в нього входить чотири таких країни. Додатковим показником зростання рівня розвитку економіки є той факт, що ще чотири країни «вийшли на ринок» і вперше одержали рейтинги, так що тепер кожна країна Чорноморського регіону має встановлений рейтинг.

Можливо, найкращим показником ділової довіри і сприйняття ризику є міра, до якої зарубіжні фірми хочуть ризикувати своїми коштами в регіоні з метою одержання потенційної вигоди. Як показано на Мал.5, в період між 2000 і 2006 роком прямі іноземні інвестиції в Чорноморський регіон збільшилися в десять раз – з 8 мільярдів доларів США до 86 мільярдів доларів США. У контексті стрімкого економічного росту, за цей період обсяг річних чистих прямих іноземних інвестицій як частки ВВП збільшився в три з половиною рази – з 1,2% до 4,2% ВВП. Варто зазначити, що ці показники включають зна-

чні і все зростаючі прямі іноземні інвестиції в Чорноморський регіон. Грецькі та турецькі фірми виступали активними інвесторами в розширений Чорноморський регіон, починаючи з 1990-их років, а згодом російські фірми також активізували свою діяльність у цьому напрямку, в основному по відношенню до сусідніх країн.

Якщо і існує проблема, то це небезпека надмірного економічного розвитку. Кредитування може зростати надто швидко, а економічний розвиток може бути надто нерівномірним і залежним від такого нестабільного фактору як сьогочасні сприятливі умови торгівлі, а не рівномірно розподіленим серед багатьох секторів. У деяких випадках дефіцит поточного рахунку є надто високим, що призводить до сумнівів щодо сталого розвитку; в інших випадках, надто високим є активне сальдо по поточним рахункам, що породжує загрозу інфляції, зменшуючи цим конкурентноздатність певних секторів економіки, і надмірну залежність від таких непередбачуваних факторів як світові ціни на енергоресурси.

Є додаткові проблеми, з якими стикаються країни Чорноморського регіону. У багатьох секторах все ще існує потреба в структурних реформах, причому енергопостачання і сільське господарство були визначені як найважчі для реформування сектори. Існуюча інфраструктура також є потенційним фактором обмеження розвитку економіки. У той час, коли в більшості країн приватний сектор зростає і рівень фінансування, спрямованого на інвестиції та торгівлю, підвищується, розвиток інфраструктури енергоресурсів і транспорту, необхідної для забезпечення збільшення потоку товарів, послуг і людей, відстає. І хоча сьгодні фінансова ситуація є кращою ніж раніше, введення нової інфраструктури створює загрозу перевищення бюджетної забезпеченості.

Проблеми, пов'язані із загрозою надмірного економічного розвитку і виникнення потенційних «глухих кутів» носять реальний характер і, звісно, потребують пильної уваги з боку

осіб, які приймають рішення, та міжнародної фінансової громади. По суті, необхідно пам'ятати, що це – проблеми, від яких залежить успіх, і що вони повністю змінюють стан речей у порівнянні з періодом десять років тому.

Напрямки економічної інтеграції країн Чорноморського регіону

Співпраця та інтеграція в сфері торгівлі є питаннями, щодо яких важко одержати гарні статистичні дані, і методологічні питання можуть стати надзвичайно складними. Отже, я відкрито заявляю, що я не вірю комерційним даним – серед іншого, внутрішньо регіональні комерційні дані для Чорноморського регіону показують, що цей регіон має дефіцит, і часто дані, надані країною А стосовно експорту та імпорту з країною В, не мають нічого спільного з даними, наданими країною В щодо торгових операцій з країною А.

Але хоча ці помилки, які допускалися із року в рік, продовжують мати місце, спостерігаються деякі зміни, які щось значать. Однак, навіть і це припущення є відкритим для дебатів.

За відсутністю кращої альтернативи, ми обробили наявні дані, і на Мал.6 відображено сукупні комерційні показники для Чорноморського регіону за 1999-2006 роки. Незважаючи на ненадійність даних і короткий строк їх придатності, я ризикну заявити, що вони можуть бути тільки здогадками, побудованими на окремих спостереженнях.

Зареєстровані торгові операції між країнами Чорноморського регіону зросли трохи більше ніж на 350% за їх вартістю, яка зазнала інфляції у доларовому вираженні під дією таких факторів як підвищення ціни на енергоресурси та падіння вартості долару.

Як частка ВВП і частково через загальний економічний розвиток, підвищення ціни було досить помірним, тоді як обсяг

торгівлі в межах Чорноморського регіону підвищився з 6% ВВП до приблизно 8,2% ВВП.

Подібним чином, обсяг торгівлі в межах Чорноморського регіону, як частка загального торгового обороту, в середньому збільшився з 13 до 16%. Отже, хоча спостерігається тенденція зростання обсягу торгівлі серед країн Чорноморського регіону, воно є поступовим і більш менш рівномірним.

В основному це зростання завдячує країнам ЄС – Албанії, Болгарії, Греції, Румунії і Туреччині – які є членами ЄС, чи кандидатами в члени ЄС, чи мають перспективу такого членства. Вони все інтенсивніше торгують між собою, але також мають активні торгові відношення з членами ОЧЕС, завдяки чому в основному і спостерігається збільшення торгового обороту ОЧЕС.

І навпаки, в країнах, що не входять до ЄС – Вірменії, Азербайджані, Грузії, Молдові, Росії та Україні, які не мають перспективи членства в ЄС, спостерігається значно нижчий рівень торгівлі між собою, хоча їх торгівля з країнами-членами ЄС і ОЧЕС зростає більш швидкими темпами, за рахунок чого і збільшився обсяг торгівлі країн ОЧЕС.

Далі наведена розбивка цифр показує, що основною рушійною силою активізації торгівлі в Чорноморському регіоні є Туреччина, яка активізувала торгівлю із сусідніми країнами Чорноморського регіону. Торгівля Азербайджану, Грузії та Румунії з країнами ОЧЕС зросла більш ніж в три з половиною рази у порівнянні з середнім рівнем, тоді як Росія знаходиться на цьому середньому рівні, а інші країни – нижче його.

Що цікаво, в результаті надзвичайного зросту торгівлі та рівня ВВП в Азербайджані, його торгівля змінює свій напрямок і не спрямовується на країни Чорноморського регіону, що призвело до зменшення його частки в об'ємі торгівлі до 30%. За цим критерієм регіональним «чемпіоном» є Туреччина, так як

її частка в торгівлі з країнами Чорноморського регіону майже подвоїлася. Греція, частка якої у торгівлі з країнами Чорноморського регіону складає 40%, займає друге місце. Далі йдуть Грузія та Україна з часткою 25%, тоді як Румунія і Росія показали приріст, що виражається двозначною цифрою.

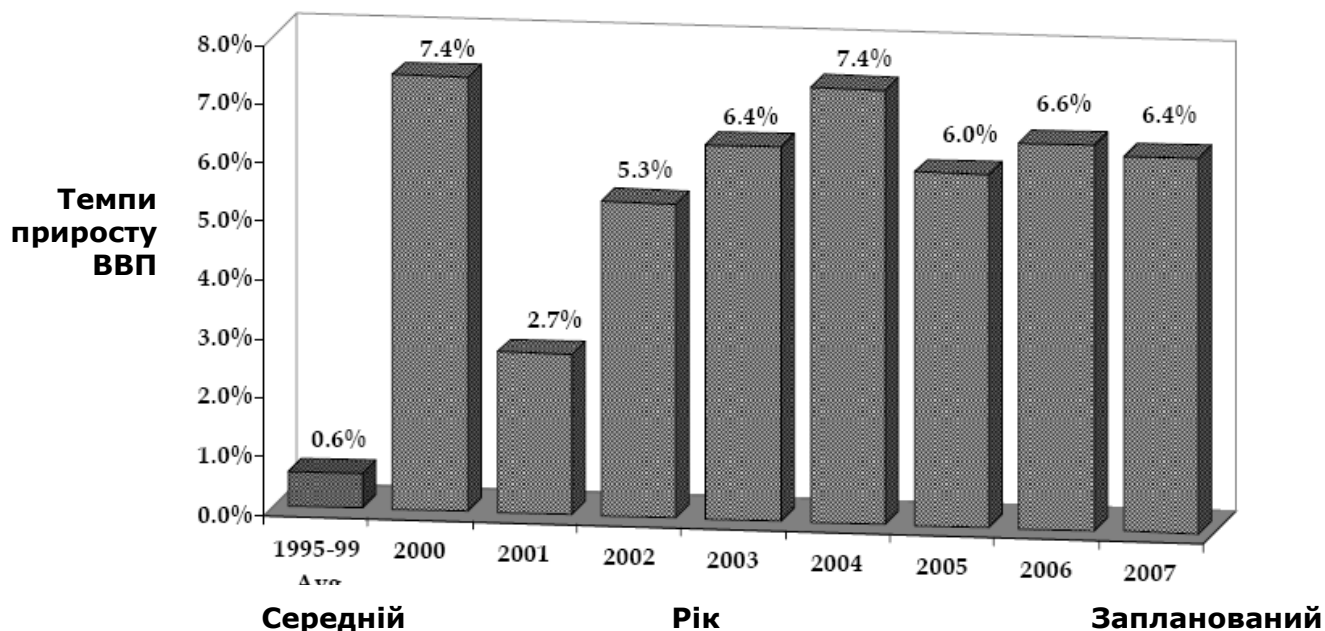
Взяті окремо та згідно з даними, наданими Азербайджаном, ці цифри можуть сказати будь-що – все що ми захочемо, – що підтверджує чутки про неправдивість статистичних даних. Проте, якщо скласти разом дані про інвестиції та дані про загальний економічний розвиток, можна сказати, що ця повна добірка чисел означає, що, хоча країни Чорноморського регіону все ще змінюють напрямки своєї торгової діяльності (причому у більшості випадків Європейський Союз грає все важливішу роль), вони також зав'язують (або у деяких випадках відновлюють) торгові зв'язки з сусідами, які історично можуть чи не можуть бути основними торговими партнерами. Результат цього має бути позитивним, але поки що залишається помірним.

Я хочу зазначити, що, говорячи про торгівлю товарами, ми не приділяємо увагу послугам. Причина є досить простою і полягає у ненадійності наявних даних, хоча на основі спостережень і деяких випадків ми можемо припустити, що розвиток послуг має місце в таких сферах як туризм, перевезення і навіть надання фінансових послуг.

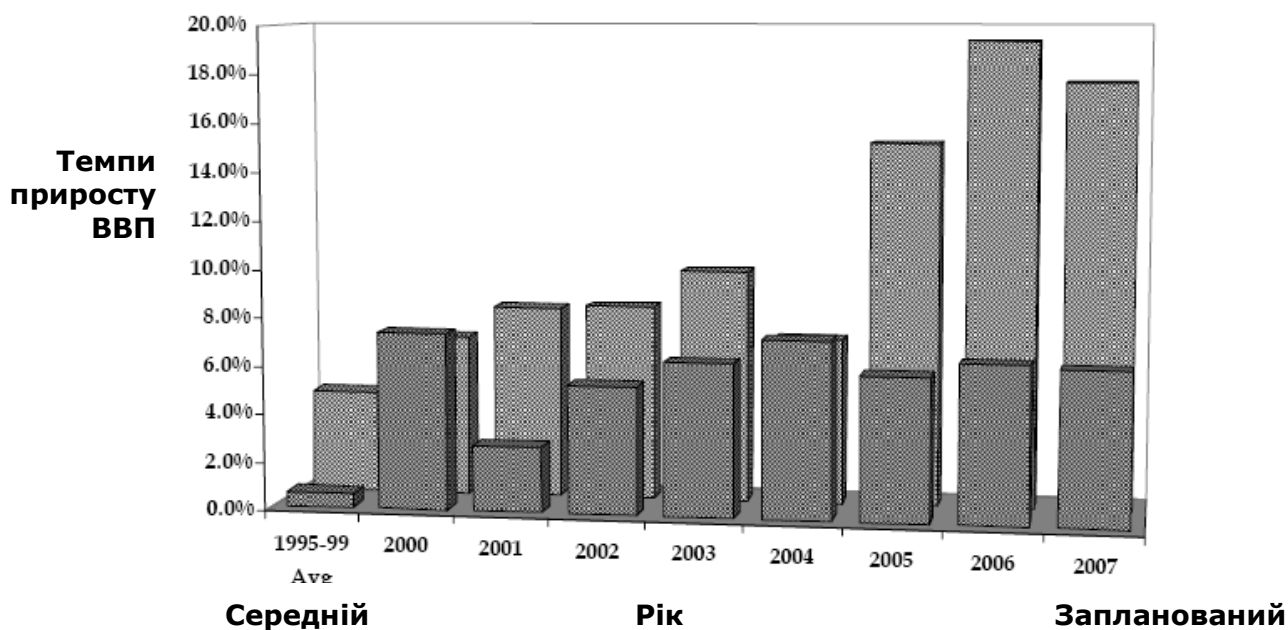
Сподіваюсь, що дана робота відобразить всі події, що сталися в регіоні. Ґрунтуючись на даних спостереження, можна сказати, що розвиток здійснюється у правильному напрямку, і, хоча можуть мати місце зміни на гірше, ми вважаємо, що економіка стала більш стабільною і стійкою до впливу порушень економічної рівноваги, ніж кілька років тому. У зв'язку з розширенням приватного сектору розвиток і реструктурування регіональної економіки прискорилися і часто відбувалися поза контролем уряду, що, на мою думку, не є чимось негативним. Що стосується інвестування, інтеграції та співпраці в сфері

торгівлі, важко сказати щось певне. Загальні зміни вказують на розширення і деяке поглиблення зв'язків. Проте, хоча перспективи обіцяють бути позитивними, етапи розвитку продовжують мати поступовий характер, причому час від часу може спостерігатися зниження темпів росту і зміна напрямків.

Мал.1: Сталий розвиток в Чорноморському регіоні, починаючи з 2000 року

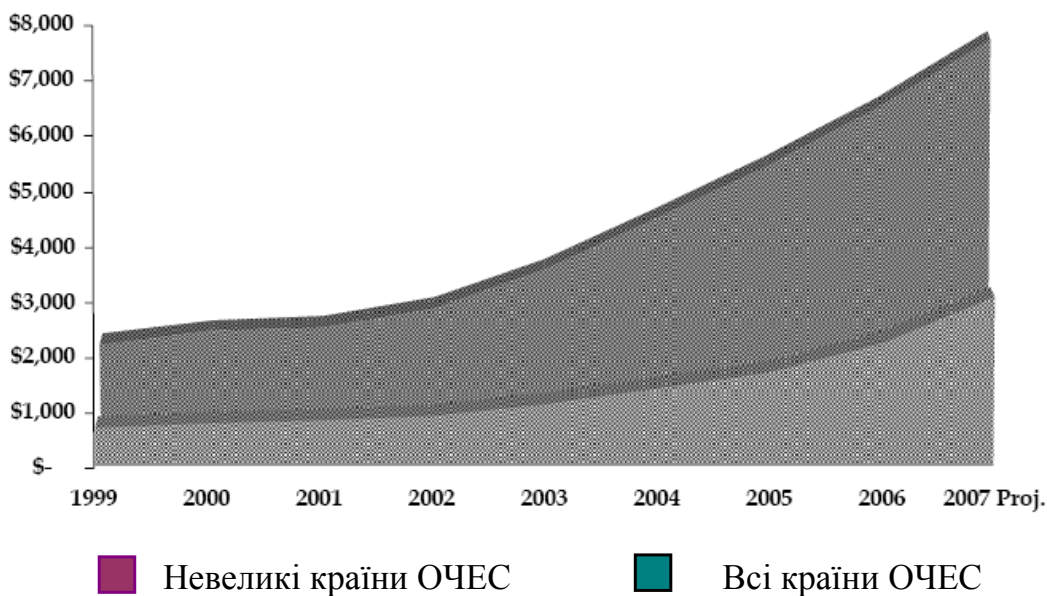
Мал.2: Підвищення росту невеликих країн у порівнянні з усіма країнами ОЧЕС

■ Всі країни ОЧЕС

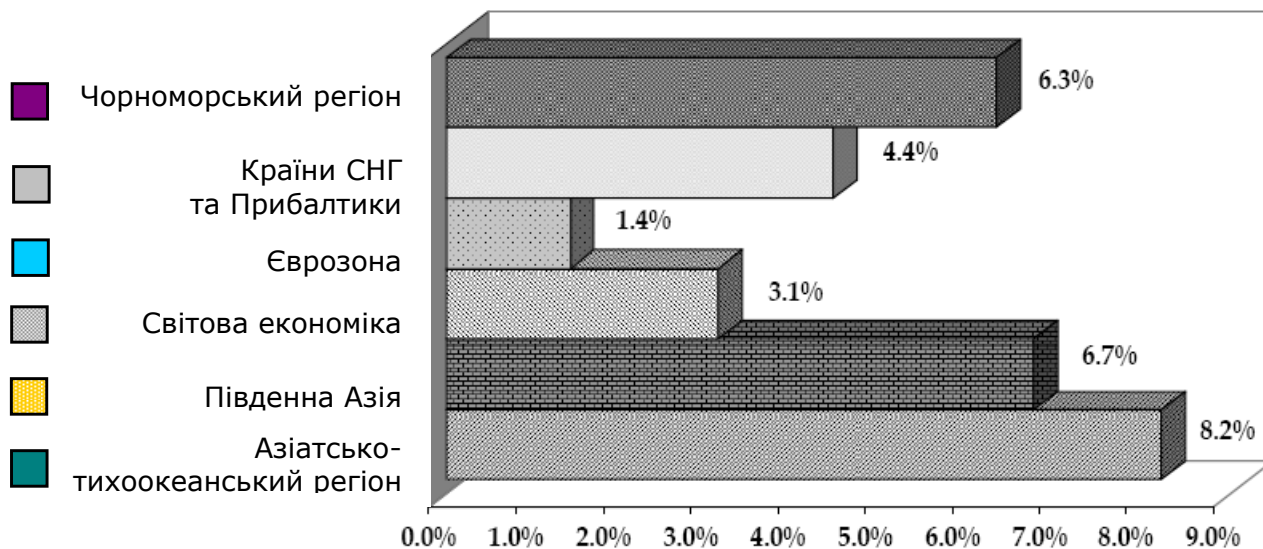
■ Невеликі країни ОЧЕС

Мал.3: Дохід на душу населення – невеликі країни у порівнянні з усіма країнами ОЧЕС

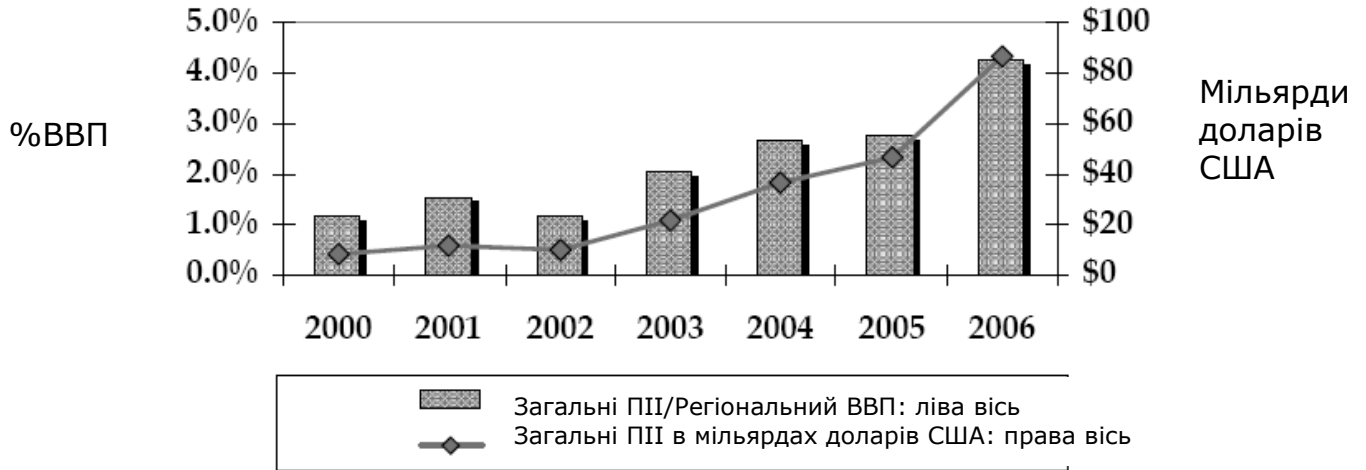
Мал.4: Найшвидше зростаючі регіони в світі

Річний приріст ВВП за п'ять років – 2002-2006 роки

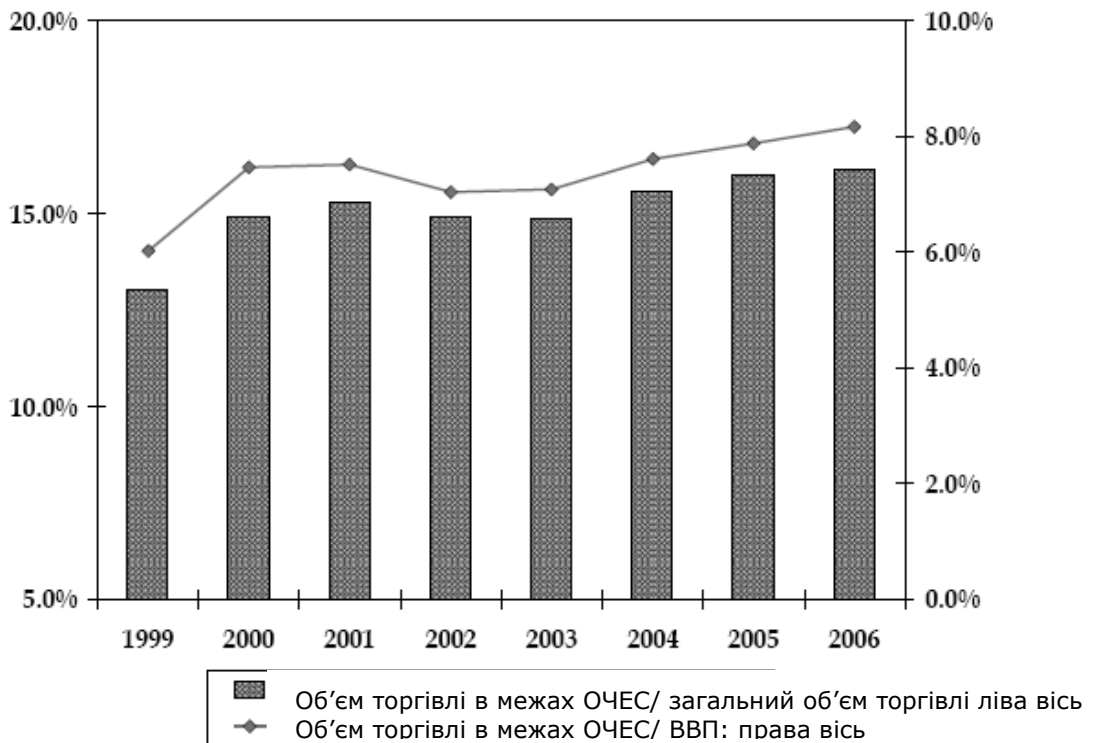

Мал.5: Напрямки прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в з 2000 року

Прямі іноземні інвестиції в Чорноморський регіон

Мал.6: Напрямки розвитку торгівлі в Чорноморському регіоні

Таблиця 1: 2007 рік – Список, що буде продовжуватися

Передбачувані учасники	Приріст ВВП %	Інфляція %	Поточне сальдо %	Поточне сальдо/ ВВП
Албанія	6,0	2,5	-3,9	-7,4
Вірменія	10,0	4,0	-2,3	-5,7
Азербайджан	28, 3	15,5	-5,3	27,0
Болгарія	5,8	5,6	2,0	-16,8
Грузія	8,0	7,1	-2,3	-14,2
Греція	3,7	2,6	-2,4	-8,4
Молдова	6,0	10,5	-0,2	-6,1
Румунія	6,5	4,4	-3,1	-11,4
Росія	6,7	7,8	3,2	6,8
Туреччина	6,0	9,4	-2,8	-6,3
Україна	6,8	10,4	-2,6	-2,5

Таблиця 2: Порівняння суверенних кредитних рейтингів

	Грудень 1999 року			Жовтень 2007 року		
	Moody's	S&P	Fitch	Moody's	S&P	Fitch
Албанія	-	-	-	B1	-	-
Вірменія	-	-	-	Ba2	-	BB-
Азербайджан				Ba1	-	BB+
Болгарія	B2	B+	B+	Baa3	BBB+	BBB
Грузія	-	-	-	-	B+	BB-
Греція	A2	A-	BBB+	A1	A	A
Молдова	B2	-	B-	Caа1	-	B-
Румунія	B3	B-	B-	Baa3	BBB-	BBB
Росія	Ca	SD	CCC	Baa2	BBB+	BBB+
Туреччина	B1	B	B+	Ba3	BB-	BB-
Україна	B3	-	-	B1	BB-	BB-

Джеймс Шерр

Заключне слово¹³

Ця конференція прокладає новий шлях розвитку. Синергія Чорноморського регіону також є ініціативою, яка прокладає новий шлях розвитку, але як і всі самі серйозні ініціативи ЄС, вона починає діяти досить стримано. Питання в тому, які будуть наслідки цієї ініціативи - обмеженими чи суттєвими.

Якщо ця ініціатива буде орієнтована на синергію між існуючими програмами і мережними організаціями, тоді її наслідки будуть незначними. Звісно, така синергія буде корисною і може призвести до серйозних і очевидних змін. Але існує ризик, що користь від неї буде тільки тому класу людей, який братиме участь в цих програмах і мережних організаціях. Цей процес скоріше породжує ризики, а не призводить до якихось досягнень.

Щоб ЄС мав суттєвий вплив, необхідно досягти синергії між зовнішніми посилками та внутрішніми змінами, тобто внутрішніми змінами в країнах, які не зможуть реалізувати своїх прагнень, якщо не подолають вплив «спадщини» радянських часів. Ми повинні пам'ятати про різницю між виразами «незалежність» (юридична незалежність) і «самостійність» (здатність займати певну позицію). Розпад Радянського Союзу породив вираз «незалежність». Але державам-наступникам все ще не достає здатності перейти від теорії до практики. Іншими словами, їм не достає інституційного потенціалу. Найбільшою

¹³ Застереження: Погляди, викладені у цій роботі, відображають виключно думку автора, а не точку зору чи політику Британського Уряду.

помилкою є трактування цієї проблеми як технічної ініціативи. Основна проблема полягає у зміні культури ведення бізнесу, адміністрування та здійснення повноважень. Про що б ми не говорили, чи про збройні сили, поліцію, податкові органи, чи про освіту, кожний, хто намагається внести доцільні та необхідні зміни, негайно стикається з проявами влади не тільки на державному рівні, але й у власному офісі. Навіть у Даремі та Дюссельдорфі люди не можуть оскаржити статус-кво без допомоги і підтримки! Якщо ЄС не змінить стимули і не надаватиме підтримки, то він скоріше стимулюватиме діяльність, а не забезпечуватиме її результат.

На політичному горизонті ЄС сьогодні немає перспектив членства для новостворених незалежних держав цього регіону, і внутрішні переконливі причини цього просто неможливо усунути в демократичних країнах, навіть коли для цього є непереборні обґрунтовані аргументи. Отже, країни цього регіону повинні поводитися таким чином, щоб вони мали реальні перспективи членства у майбутньому. Це нелегко зробити країнам, яким не достає громадянської впевненості в собі на відміну від британців чи німців, чия впевненість не потребує доказів. Але вони повинні це зробити. Роль лідерів повинна вселяти в країни впевненість, що це можна зробити і що вони повинні бути лідерами.

ЄС також повстає перед важким вибором. Яку роль він хоче грати - магніту чи бар'єру? Звісно, коли мова йдеться про незаконну імміграцію, торгівлю людьми, наркотики та організовану злочинність, повинні бути певні бар'єри. Але бар'єри, що зводяться проти країн – це зовсім інша справа. Можна привести аргументи на їх користь, і в деяких випадках вони навіть є необхідними. Однак, ми повинні передбачати наслідки, особливо коли країни, про які йдеться мова, вважають себе частиною Європи у культурному та історичному сенсі. Будь-яка політика, яка сприяє інтеграції та одночасно з цим

зводить бар'єри, є явним протиріччям. Наслідками, спостережуваними у цьому регіоні - які особливо чітко видно по відношенню до візової політики (Шенгенська і не-Шенгенська візи) – є деморалізація, відчуття гіркоти та образи. Очевидним наслідком для Брюсселя є втрата впливу. Як і влада, вплив не терпить вакууму.

Цей факт повинен також нагадати нам, що на результати Синергії Чорноморського регіону впливатиме тиск ззовні та дії зовнішніх учасників. Сполучені Штати були вирішальним гравцем у цьому регіоні і (я не буду приховувати свою думку) залишилися ним. Однак, трапилися деякі зміни. У 90-х роках репутація Америки базувалася на її протекціонізмі. У зв'язку з драматичними подіями 11 вересня та війною з Іраком дехто сприймає присутність американців як нараження на небезпеку. Таке сприйняття може частково або навіть повністю бути оманливим, але воно є частиною сьогоденної політичної реальності як і запеклий та фанатично анти-модерністський ісламізм. Обидва ці фактори (разом із неоднозначними відношеннями з ЄС) зовсім дезорієнтували Туреччину. Поки що більша частина її політичного істеблішменту прийшла до висновку, що шляхом виведення влади і впливу США за межі регіону не можна виправити їх помилки. Також було зроблено висновок, що союзники не зможуть забезпечити вплив на політику США, займаючи антиамериканську позицію. Ці мудрі висновки були активно оскаржені в Туреччині і з меншою гарячністю - в інших країнах-союзниках.

Ще три зовнішніх фактори можуть вплинути на цей регіон, подобається це нам чи ні. Це: майбутнє Косова, майбутній шлях Іраку та Ірану. Що стосується Ірану, то розсудливий висновок, до якого слід прийти, полягає у тому, що Іран не може тримати курс на володіння ядерною зброєю, незалежно від того, чи розуміє це уряд Ірану, чи ні. Але, оскільки зага-

льноприйняті методи переконання не можуть змінити їх точку зору, є причини для хвилювання.

Ще одним фактором, крім розглянутих, який можливо є найбільш стабільним, є Росія: єдина країна, яка знаходиться і всередині, і ззовні регіону. Росія діє наступально і самовпевнено. Ця держава налаштована відстоювати свої національні інтереси. (Говорячи словами Путіна, «Росія заслужила право бути егоїстичною»). Більш того, тепер для цього у неї є всі засоби, і це не тільки енергоресурси, від яких залежить уся Європа, але й два інших інструменти: спецслужби і методичне переформатування свого власного військового потенціалу для можливості організувати блискавичну наступальну операцію, особливо у Каспійсько-Чорноморському регіоні. При вирішенні будь-яких спірних питань, будь-то статус Косово, підтримка санкцій проти Ірану, розміщення у Центральній Європі американських протиракетних оборонних споруд, дотримання угод про контроль над озброєнням чи вирішення заморожених конфліктів - Кремль не буде особливо доходити до «суті справи» і за кожну свою поступку вимагатиме відповідних поступок з боку Заходу. Сьогодні це означає договори, які мають дві довгострокові цілі: визнання ведучою ролі Росії у країнах пострадянського простору та «рівне право голосу» (фактично, право вето) при вирішенні питань загальноєвропейської безпеки. Закінчився період партнерства, заснованого після холодної війни, коли Росія була ослабленою та дезорієнтованою. Зараз ми повинні спитати себе, чи зміниться статус-кво, який встановився після закінчення холодної війни.

Але при цьому ми не повинні забувати, що «Росія ніколи не буває настільки сильною чи слабкою, якою хоче здаватися». Про це нагадує нам питання енергоресурсів, тому що все більше зростаючий розрив між майбутнім співвідношенням пропозиції і попиту не тільки впливає на ринки ЄС, але й на стрімко зростаючу економіку Росії. Громадяни Росії вважають ба-

гаті енергоресурси своєю основною субсидією. А що трапиться, якщо право на цю субсидію піддати сумніву? Це питання хвилює Кремль і може вимусити майбутнє керівництво піддати сумніву багато із сьогоднішніх безсумнівних фактів. По-третє, існують глибокі демографічні, соціальні, інституційні та інфраструктурні проблеми, які залишилися нерозглянутими. І нарешті питання, пов'язані з Китаєм.

Говорячи коротко, існує багато причин, які змушують нас хвилюватися з того приводу, коли нарешті Росія буде у стані повторно розглянути переваги співпраці із Заходом та внеску, який Захід може зробити у процвітанні і безпеку Росії. На більшу частину цього питання Ви отримаєте відповідь на цій конференції.

Автори

Боуг Ієн

Посол Ієн Боуг очолює Представництво Європейської Комісії в Україні та Білорусі з вересня 2004 року. У 1967 році він закінчив з відзнакою Оксфордський університет зі спеціальності «сучасні мови». У 1967-1974 роках пан Боуг був членом Британської дипломатичної служби. У 1978 році був прийнятий на роботу до Європейської Комісії. Після роботи у Генеральній Дирекції з розвитку у 1985 році став членом Кабінету Комісара Клода Шейсона (Середземноморська політика та стосунки північ-південь). Протягом 1987 - 2004 років пан Боуг очолював різні групи у Генеральній Дирекції з зовнішніх зв'язків, а також був очільником трьох Представництв Єврокомісії: у Марокко (1987-1991), Бразилії (1991-1994) та Єгипті (2001-2004).

Гаврас Панайотіс

Панайотіс Гаврас працює у Банку чорноморської торгівлі та розвитку (БЧТР) з часу його започаткування у 1999 році. Зараз він є співголовуючим Департаменту політики і стратегії, очолює різноманітну стратегічну та операційну діяльність, пов'язану із заснуванням установи, включаючи її численні внутрішні політики та настанови, підготовку стратегій країни, економічний аналіз країн-членів та проектів банку, концепції для технічної допомоги у банку, маркетинг і презентації тощо. Він також очолює економічне дослідження банку у Чорноморському регіоні. Перед тим, як працювати у БЧТР, він був фахівцем проектів Світового Банку з охорони здоров'я, освіти та інших проектів соціального сектору у Південній Азії, зокрема, у Пакистані. Його діяльність включала підготовку детальних

моделей для проектування державних витрат соціального сектору, розробку фінансових планів, які пов'язують запроєктовані фінансові потреби із стратегічними політичними реформами, а також розробку й втілення інших проектів. Крім цього, він працював у Національній фундації в Афінах з прийому і переселення греків-репатріантів, займався моніторингом професійної інтеграції іммігрантів у Греції та моніторингом і координацією гуманітарної й технічної допомоги, яку надавали Греція та ЄС Албанії. Отримав диплом бакалавра гуманітарних наук з близькосхідних досліджень у Принстонському університеті і диплом магістра з державної політики у школі управління імені Кеннеді.

Іонеску Міхаіл

Генерал-майор у відставці Міхаіл Іонеску є кандидатом наук, директором Інституту політичних досліджень оборонної та військової історії у Бухаресті, обіймає посаду головного редактора періодичного видання «Стратегічний огляд». Крім того, він є співголовою робочої групи з регіональної безпеки розширеного Чорноморського регіону (в рамках консорціуму «Партнерство заради миру»), консорціуму чорноморських експертів, створеного для сприяння регіональній стабільності у цьому регіоні. З 1997 до 2000 року очолював Дирекцію з Європейської та Євроатлантичної інтеграції Міністерства оборони Румунії, а перед тим очолював офіс міжнародних відносин при начальнику Генерального штабу Румунії. Протягом 1970 – 1993 років пан Іонеску займався різноманітною діяльністю у галузі військової історії. Отримав диплом кандидата історичних наук у Бухарестському університеті.

Автори

Ланге Ніко

Ніко Ланге є керівником української програми Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні. Працював політичним радником і консультантом у Бундестазі Німеччини, викладав у Грейфсвальдському університеті та університеті Санкт-Петербургу. З 2004 до 2006 року представляв Фонд Роберта Боша у Санкт-Петербурзі та на північному заході Росії.

Новікова Гайяне

Гайяне Новікова – директор Центру стратегічного аналізу (СПЕКТРУМ) у Єревані, Вірменії, та співголова консорціуму оборонних академій та інститутів безпеки регіональної стабільності Південно-кавказької групи Партнерства заради миру. Д-р Новікова також є членом Міжнародного інституту стратегічних досліджень у Лондоні, працювала аналітиком з близькосхідних справ у Вірменському центрі національних та міжнародних досліджень. Після закінчення факультету орієнталістики Єреванського державного університету у 1978 році захистила кандидатську дисертацію з сучасної історії у 1987 році. Потім брала участь у виконавчій програмі Європейського центру безпеки Джорджа Маршалла у Гарміш-Партенкірхені, Німеччині. Сфера її діяльності охоплює європейські та близькосхідні концепції, а також тероризм і питання етнополітичних конфліктів.

Пекло Ян

Ян Пекло є виконавчим директором Польсько-української фундації співпраці ПАУСІ. Досвідчений професіонал у галузі неурядових організацій і журналіст, Ян багато років присвятив міжнародній співпраці та розвитку. Маючи великий інтерес до

українських та регіональних питань, він успішно працював над розширенням польсько-української співпраці, особливо в якості колишнього директора інституту мостів зі сходом Фондації «ЗНАК» у Кракові.

Шерр Джеймс

Джеймс Шерр є дійсним членом Центру досліджень конфліктів при Академії оборони Великої Британії та одним з провідних фахівців з України. Крім того, викладає у Коледжі Лінкольна в Оксфорді та на факультеті соціальних досліджень Оксфордського університету. Був консультантом з України у НАТО, а з 1998 до 2000 року спеціальним радником Комітету з оборони Палати общин Парламенту Великої Британії. З 1983 до 1985 року був директором оборонних досліджень Королівського інституту спільних служб досліджень з оборонних питань. Є автором майже 100 публікацій з питань Росії, України та Європейської безпеки.

Якіс Ясар

Ясар Якіс, колишній Міністр закордонних справ Туреччини, зараз очолює Комітет у справах Європейського Союзу Парламенту Туреччини, а також є співголовуючим спільної Парламентської Комісії Туреччини і Європарламенту. З 2002 року є членом Парламенту від провінції Дюше, Туреччина. Засновник і колишній віце-голова з іноземних справ Партії справедливості та розвитку Туреччини. З 1998 до 2000 року працював постійним представником Туреччини в ООН та інших міжнародних організаціях у Відні, а перед тим був послом Туреччини у Єгипті, Саудівській Аравії та Сирії. Обіймав керівні посади, пов'язані з НАТО, у Міністерстві закордонних справ, як-от: Радник Делегації Туреччини у НАТО, Брюсселі.